

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Ústav sociální práce

**Příčiny opakovaných pobytů klientek v azylových
domech pro matky s dětmi**

Diplomová práce

Autor: Bc. Petra Hašková
Studijní program: N6731 Sociální politika a sociální práce
Studijní obor: Sociální práce
Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Radka Janebová, Ph.D.

Zadání diplomové práce

Autor:	Petra Hašková
Studium:	U2029
Studijní program:	N6731 Sociální politika a sociální práce
Studijní obor:	Sociální práce
Název diplomové práce:	Příčiny opakovaných pobytů klientek v azylových domech pro matky s dětmi
Název diplomové práce AJ:	Causes of repeated stays of clients in shelters for mothers with children

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Práce se bude zabývat problematikou opakovaných pobytů klientek v azylových domech pro matky s dětmi. Cílem práce bude zjistit a definovat jak individuální, tak především strukturální příčiny opakovaných pobytů matek s dětmi v azylových domech. V empirické části bude využita kvalitativní výzkumná strategie ? metoda dotazování, technika polostrukturovaného rozhovoru, a studium dokumentů klientek Charitního domova pro matky s dětmi v Havlíčkově Brodě.

BANDIT, R. Naděje je na druhém břehu: životy pražských žen bez domova. Praha : Broken Books, 2017. BUDINOVÁ, A. Rizika chudoby žen postižených domácím násilím a jejich dětí. Praha : proFem, o. p. s., 2012. MATOUŠEK, O. a kol. Encyklopedie sociální práce. Praha : Portál, 2013.

Zadávací pracoviště:	Ústav sociální práce, Filozofická fakulta
Vedoucí práce:	Mgr. et Mgr. Radka Janebová, Ph.D.
Oponent:	doc. PhDr. Ing. Emília Janigová, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce:	30.4.2020

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala pod vedením vedoucí práce samostatně a uvedla jsem veškeré použité prameny a literaturu.

V Havlíčkově Brodě dne 29. 6. 2022

.....

Poděkování

Ráda bych tímto poděkovala Mgr. et Mgr. Radce Janebové, Ph.D. za odborné vedení této práce, za její cenné připomínky, trpělivost, vstřícnost a motivaci. Dále děkuji respondentkám, které byly ochotné účastnit se mého výzkumu. Velký dík patří také mé rodině, především mému manželovi, za podporu během celého mého studia.

Anotace

HAŠKOVÁ, Petra. *Příčiny opakovaných pobytů klientek v azylových domech pro matky s dětmi*. Diplomová práce. Hradec Králové, 2022, 90 stran. Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta, Ústav sociální práce. Vedoucí práce: Mgr. Et. Mgr. Radka Janebová, Ph.D.

Práce se bude zabývat důvody opakovaných pobytů klientek v azylových domech pro matky s dětmi s důrazem na strukturální příčiny. Cílem této práce je zjistit a popsat důvody opakovaných pobytů klientek v azylových domech pro matky s dětmi (vč. stěhování mezi jednotlivými zařízeními) s důrazem na příčiny na straně jejich sociálního prostředí, a to na mikro, mezo i makro úrovni.

V empirické části bude využita kvalitativní výzkumná strategie – metoda dotazování, technika polostrukturovaného rozhovoru. Respondentkami budou současné, příp. bývalé klientky Charitního domova pro matky s dětmi v Havlíčkově Brodě, které mají zkušenost s opakovanými pobyty v azylových domech pro matky s dětmi.

Klíčová slova: azylové domy pro matky s dětmi, samoživitelství, stereotypy a předsudky

Annotation

HAŠKOVÁ, Petra. *Causes of repeated stays of clients in shelters for mothers with children*. Thesis. Hradec Králové, 2022, 90 pp. University of Hradec Králové. Leader of the Diploma Thesis: Mgr. et. Mgr. Radka Janebová, Ph.D.

The thesis will deal with the reasons for repeated stays of clients in shelters for mothers with children with an emphasis on structural causes. The aim of this thesis is to find out and describe the reasons for repeated stays of clients in shelters for mothers with children (incl. moving between individual facilities) with an emphasis on the causes on the side of their social environment, both at the micro, meso and macro levels.

In the empirical part, a qualitative research strategy will be used – the method of questioning, the technique of semi-structured interview. The respondents will be current or former clients of the Charity Home for Mothers with Children in Havlíčkův Brod, who have experience with repeated stays in shelters for mothers with children.

Keywords: shelters for mothers with children, single parenthood, stereotypes and prejudices

Obsah

Úvod	13
I. Cíl práce a nástin metodiky zpracování	15
II. Teoretická část.....	17
1 Sociální problémy a jejich příčiny	17
1.1 Individuální příčiny sociálních problémů	17
1.2 Strukturální příčiny sociálních problémů	18
1.2.1 Sociální prostředí.....	18
Shrnutí 1. kapitoly	19
2 Azylové domy pro matky s dětmi	20
2.1 Historie azylových domů pro matky s dětmi	20
2.2 Azylové domy pro matky s dětmi v současnosti	21
Shrnutí 2. kapitoly	22
3 Důvody (opakovaných) pobytů klientek v azylových domech pro matky s dětmi s důrazem na strukturální příčiny	23
3.1 Problematika osamocení rodičovství z hlediska sociální práce	23
3.1.1 Příčiny osamocení rodičovství.....	23
3.1.2 Rizika života osamělých matek s dětmi a stereotypy spojené s jejich situací.....	24
3.1.3 Pomoc státu a dalších institucí osamělým matkám	26
3.2 Domácí násilí	29
3.2.1 Charakteristika domácího násilí	30
3.2.2 Žena jako oběť domácího násilí	32
3.2.3 Vliv domácího násilí na děti.....	33
3.2.4 Systém pomoci ženám – obětem domácího násilí.....	35
3.3 Problematika závislostí	36
3.3.1 Dopady závislosti matek nezletilých dětí	37
3.3.2 Užívání alkoholu a jiných drog v těhotenství.....	38
3.3.3 Vliv závislosti na rodinu.....	39
3.3.4 Instituce a služby pracující se závislými matkami s dětmi.....	40
3.4 Předlužení a dluhová problematika.....	43

3.4.1	Samoživitelky jako skupina osob ohrožených předlužením	43
3.4.2	Role státu a dalších institucí v prevenci a boji proti předlužení.....	44
3.5	Předsudky spojené s etnicitou a rasovou příslušností.....	46
3.5.1	Romové v České republice.....	46
3.5.2	Strukturální oprese.....	47
3.5.3	Postoj státu k řešení romské otázky.....	48
3.6	Časové omezení poskytování sociální služby v azylových domech.....	50
3.7	Problematika následného bydlení klientek azylových domů pro matky s dětmi	51
3.7.1	Sociální bydlení v České republice	51
	Shrnutí 3. kapitoly	52
III.	Empirická část.....	55
4	Metodika realizace výzkumu	55
4.1	Formulace hlavního cíle výzkumného šetření a jeho dílčích cílů.....	55
4.2	Zvolená výzkumná strategie	56
4.2.1	Zvolená technika sběru dat.....	57
4.3	Transformace dílčích cílů do zkoumatelné podoby	58
4.4	Volba výzkumného souboru	61
4.5	Průběh realizace výzkumného šetření.....	62
4.6	Způsob zpracování získaných údajů	63
4.7	Etické aspekty a rizika výzkumu	63
5	Interpretace získaných údajů.....	65
5.1	Interpretace a vyhodnocení DC1: Zjistit, zda a jakou roli sehrály v opakovaných pobytech klientek v AD předsudky spojené se ženami samoživitelkami.....	65
5.2	Interpretace a vyhodnocení DC2: Zjistit, zda a jakou roli sehrálo v opakovaných pobytech klientek v azylových domech pro matky s dětmi domácí násilí ze strany partnera.....	67
5.3	Interpretace a vyhodnocení DC3: Zjistit, zda a jakou roli sehrála v opakovaných pobytech klientek v azylových domech závislost (vlastní či u osoby ze společné domácnosti – především u partnera).....	69
5.4	Interpretace a vyhodnocení DC4: Zjistit, zda a jakou roli sehrálo v opakovaných pobytech klientek v azylových domech pro matky s dětmi zadlužení. 71	

5.5 Interpretace a vyhodnocení DC5: Zjistit, zda a jakou roli sehrály v opakovaných pobytech klientek v azylových domech stereotypy vůči jejich rase či etniku	72
5.6 Interpretace a vyhodnocení DC6: Zjistit, jak dotazované klientky vnímají časové omezení poskytování sociální služby v azylových domech ve vztahu k jejich opakovaným pobytům v těchto zařízeních	74
5.7 Interpretace a vyhodnocení DC7: Zjistit, zda a jakou roli sehrála v opakovaných pobytech klientek v azylových domech nedostatečná nabídka dostupného bydlení.....	75
Shrnutí výzkumných zjištění	77
Závěr.....	80
Seznam tabulek.....	83
Seznam příloh.....	83
Seznam použitých zdrojů.....	85
Příloha č. 1: Přepis rozhovoru s respondentkou K1	1

Úvod

Tématem mé diplomové práce jsou důvody opakovaných pobytů klientek v azylových domech pro matky s dětmi s důrazem na strukturální příčiny. Záměrem výběru daného tématu je upozornit odbornou i laickou veřejnost na roli sociálního prostředí v opakovaných pobytech klientek azylových domů pro matky s dětmi. Pracuji jako sociální pracovníce v Charitním domově pro matky s dětmi v Havlíčkově Brodě, kde se s problematikou opakovaných pobytů potýkáme, stejně jako je tomu i v dalších azylových domech. V teoretické části této práce odkazuji na to, že současný diskurz sociální práce nahlíží na sociální problémy především optikou individualistické perspektivy, tedy vede hlavně k posouzení vlastní odpovědnosti klientek a klientů (Chytil, 2011), což může vést k jejich obviňování a souzení (Janebová, 2021), přestože ti mohou být spíše obětí vnějších podmínek. Ve své práci vycházím z konceptu sociálního fungování, tedy předpokladu, že bezproblémové sociální fungování znamená rovnováhu mezi požadavky prostředí a kompetencí člověka na ně přiměřeně reagovat (Navrátil, Musil dle Mátel, 2019).

Práce bude členěna na pět kapitol. První tři kapitoly představují teoretickou část práce, kapitoly čtyři a pět část empirickou. V první kapitole teoretické části práce budou v obecné rovině popsány sociální problémy a jejich příčiny. V druhé kapitole se budu věnovat azylovým domům pro matky s dětmi, jejich historii, současné koncepci a legislativnímu ukotvení. Pobyt klientek v azylových domech pro matky s dětmi může souviset s celou řadou sociálních jevů či problémů, nejčastější z nich budou popsány ve třetí kapitole. Z tématu mé diplomové práce vyplývá, že se budu věnovat především strukturálním příčinám opakovaných pobytů klientek v azylových domech pro matky s dětmi, tedy příčinám vzniklým spíše na straně jejich sociálního prostředí. Některé sociální problémy popsané v této práci však mohou být z hlediska individualistické perspektivy považovány za problémy individuální, např. problematika závislostí. Do této práce jsem se rozhodla dané problémy či jevy zařadit proto, že se domnívám se, že na vznik většiny sociálních problémů má v určité míře vliv právě sociální prostředí, a z této perspektivy budou dané problémy popsány a následně zkoumány v rámci výzkumného šetření. V kapitole čtvrté popíši zvolenou metodiku výzkumu a pátá kapitola bude obsahovat interpretace výzkumných zjištění.

Hlavním cílem této diplomové práce je **zjistit a popsat důvody opakovaných pobytů klientek v azylových domech pro matky s dětmi (vč. stěhování mezi jednotlivými zařízeními) s důrazem na příčiny na straně jejich sociálního prostředí**, a to na mikro, mezo i makro úrovni. Hlavní výzkumný cíl je totožný s hlavním cílem práce a je členěn do sedmi dílčích výzkumných cílů. Dílčí cíle 1 – 7 navazují na subkapitoly 3.1. – 3.7. a každý z nich zkoumá souvislost mezi konkrétním sociálním jevem a potřebou klientek opakovaně využít služby azylových domů pro matky s dětmi. Výzkum bude realizován kvalitativní výzkumnou metodou za využití techniky polostrukturovaných rozhovorů.

Aplikačním cílem této práce je upozornit subjekty sociální politiky i veřejnost na vliv a provázanost konkrétních vnějších příčin vedoucích ke vzniku sociálních problémů, které přivádějí matky s dětmi k opakovaným pobytům v azylových domech.

I. Cíl práce a nástin metodiky zpracování

Cílem této práce je zjistit a popsat **důvody opakovaných pobytů klientek v azylových domech pro matky s dětmi (vč. stěhování mezi jednotlivými zařízeními)** s důrazem na příčiny na straně jejich sociálního prostředí, a to na mikro, mezo i makro úrovni.

Příčiny individuální však nelze od těch strukturálních zcela oddělit, proto i ty jsou v této práci zmíněny. Respondentkami výzkumu budou klientky, případně bývalé klientky Charitního domova pro matky s dětmi v Havlíčkově Brodě (dále „ChDMD“), které před svým současným nebo posledním pobytem v tomto zařízení bydlely minimálně jednou ve stejném či jiném azylovém domě pro matky s dětmi. Oblastmi výzkumu budou faktory, které se často podílejí na příčinách opakovaných pobytů klientek v azylových domech pro matky s dětmi. Hlavní cíl bude sestávat z následujících dílčích cílů (dále DC):

DC 1: Zjistit, zda a jakou roli sehrály v opakovaných pobytech klientek v AD předsudky spojené se ženami samoživitelkami.

DC 2: Zjistit, zda a jakou roli sehrálo v opakovaných pobytech klientek v AD domácí násilí ze strany partnera.

DC 3: Zjistit, zda a jakou roli sehrála v opakovaných pobytech klientek v AD závislost (vlastní či u osoby ze společné domácnosti – především u partnera).

DC 4: Zjistit, zda a jakou roli sehrálo v opakovaných pobytech klientek v AD zadlužení.

DC 5: Zjistit, zda a jakou roli sehrála v opakovaných pobytech klientek v AD jejich příslušnost k rase či etniku.

DC 6: Zjistit, jak dotazované klientky vnímají časové omezení poskytování sociální služby v azylových domech ve vztahu k jejich opakovaným pobytům v těchto zařízeních.

DC 7: Zjistit, zda a jakou roli sehrála v opakovaných pobytech klientek v AD nedostatečná nabídka dostupného bydlení.

Pro svůj výzkum jsem zvolila kvalitativní výzkumnou strategii, realizovanou technikou polostrukturovaných rozhovorů. Jak již bylo zmíněno výše, respondentkami budou klientky, příp. bývalé klientky ChDMD, které mají osobní zkušenost s opakovanými pobyty v azylových domech pro matky s dětmi. Pro kvalitativní výzkumnou strategii jsem se rozhodla proto, že považuji za důležité zjistit, jak příčiny svých opakovaných pobytů v azylových domech vnímají samy klientky, a to v různých souvislostech – což může být přínosem nejen pro zefektivnění práce s touto cílovou skupinou klientek, ale také pro vytvoření strategie, jak pracovat ve prospěch těchto lidí na úrovni sociální politiky a sociální práce.

II. Teoretická část

1 Sociální problémy a jejich příčiny

Velká část sociálních problémů bývá důsledkem narušené interakce mezi klienty a jejich sociálním prostředím, tyto interakce se dají také nazvat jako sociální fungování (Mátel, 2019). Koncept sociálního fungování zahrnuje určité skutečnosti, mezi které patří např.: lidé a prostředí jsou v neustálé interakci; prostředí klade na lidi různé požadavky a ti jsou nuceni na ně reagovat – naruší-li se rovnováha mezi požadavky prostředí a reakcemi člověka na ně, vzniká problém; příčinou nezvládnutí problému může být jak nedostatek dovedností na straně daného člověka, tak i nepřiměřenost požadavků, které na něho klade sociální prostředí (Navrátil, Musil dle Mátel, 2019).

1.1 Individuální příčiny sociálních problémů

Na sociální problémy bývá současným diskurzem sociální práce často nahlíženo optikou individualistické perspektivy v sociální práci, která je postavena na posouzení vlastní odpovědnosti klientů a klientek (Chytil, 2011). Janebová (2021:2) upozorňuje na riziko tohoto pohledu (tedy pohledu nezohledňujícího vlivy sociálního prostředí na určité chování klientů a klientek) skrze body 2.1.1 („*Sociální pracovník podporuje své klienty k vědomí vlastní odpovědnosti...*“) a 1.1 („*Podporuje vlastní zodpovědnost a autonomii každé osoby s ohledem na nejen individuální potřeby osoby, ale i její možnosti, schopnosti a dovednosti...*“) Etického kodexu sociálních pracovníků ČR. Rizikem posouzení zúženého na individuální příčiny problémů je „odsouzení“ klienta či klientky jako nezasluhující/ho, protože dotyčný je shledán jako ten, kdo např. neumí hospodařit, nechce pracovat, kouří, zadlužil se, špatně se stará o děti apod. (Janebová, 2021). Zmíněné charakteristiky jistě nejsou společensky žádoucí, ale domnívám se, že sociální pracovnice by se měla v rámci posouzení nepříznivé situace klienta zajímat především o příčiny těchto skutečností – např.: „Má dotyčná klientka adekvátní materiální zázemí pro „standardní“ péči o své děti?“ Sociální pracovník si posouzením klientovy ne/odpovědnosti bez ohledu na vliv jeho sociálního prostředí může zlegitimizovat uplatňování kontroly vůči danému klientovi, jehož zakázkou mohla být na začátku spolupráce žádost o pomoc.

Za individuální příčiny sociálních problémů lze s ohledem na výše nastíněný přístup považovat nekompetentnost klientů a klientek, která může být spojena např. s jejich věkem, duševní nemocí, mentálním postižením či akutní krizí, avšak v žádném případě nelze předpokládat, že výše popsané znaky automaticky determinují nekompetentnost daného člověka (Janebová, 2017).

1.2 Strukturální příčiny sociálních problémů

Příčiny vzniku sociálních problémů mohou být jak individuální, tak strukturální – tedy na straně sociálního prostředí člověka. „*Sociální problémy mají i strukturální příčiny a ty nelze ovlivnit na individuální úrovni. Jedinci nemohou ovlivnit bytovou politiku, míru strukturální nezaměstnanosti, podmínky výplaty sociálních dávek či poskytování sociálních služeb.*“ (Gojová, Stanková, Gojová, 2020:7). „*Kontextuální/strukturální příčiny ... nesouvisejí s nekompetencí, ani nezodpovědností osoby chovající se rizikově. Jsou to okolnosti, které obklopují klienta na mikro, mezo i makro úrovni, které nemá pod svou kontrolou.*“ (Janebová, 2017:8).

Pojem *strukturální/systémové příčiny* lze chápat různě široce. V této práci jsou strukturálními příčinami chápány veškeré okolnosti, které souvisejí s prostředím a okolnostmi života člověka. Některé problémy mohou být chápány jako individuální, ale stejně tak jako systémové - např. problematika závislostí, jejíž příčiny jsou v této práci chápány spíše jako systémové, viz např. Matoušek (2013:308): „*Morální a striktně medicínský model závislosti je příliš úzký. Vhodnější je systémové pojetí, jež bere v úvahu interakce biologických, psychologických, rodinných a širších sociálních systémů.*“ Podobně se pokusím v této práci nahlížet i na další sociální problémy.

1.2.1 Sociální prostředí

Matoušek (2013) popisuje dva způsoby vymezení pojmu sociální prostředí. Prvním z nich je sociální prostředí „... *chápano jako soubor vnějších podmínek života člověka, které existují nezávisle na jeho prožívání a činnosti.*“ (Matoušek, 2013:213). Sociální prostředí bývá z tohoto pohledu označováno také jako životní podmínky, a popisuje se optikou vnějšího pozorovatele, tedy bez zohlednění toho, jak jej subjektivně prožívá daný člověk. Druhý pohled naopak klade důraz na člověka a jeho činnosti v kontextu prostředí. Důležité tedy je, jak daný člověk své sociální prostředí prožívá, protože právě tak na něho působí, a člověk podle toho na toto prostředí reaguje (Matoušek, 2013).

Shrnutí 1. kapitoly

V této kapitole jsem se věnovala příčinám sociálních problémů. V obecné rovině lze říci, že sociální problém vznikne tehdy, jsou-li narušeny interakce mezi člověkem a jeho prostředím. Úlohou sociálního pracovníka či pracovnice je posoudit, zda k narušení interakcí došlo spíše v důsledku nepřiměřených požadavků prostředí na daného klienta (jedince, rodiny či jiné skupiny, komunity), nebo pro jistou míru nekompetentnosti klienta vyjít požadavkům prostředí vstříc, případně kombinací obou příčin. Současný diskurz sociální práce má tendenci soustředit se spíše na individuální příčiny sociálních problémů a často dochází k individualizaci těch problémů, které vznikly na straně sociálního prostředí. To vede k obviňování klientů za situace, ve kterých se nacházejí, přestože příčina jejich problémů je na straně prostředí (Chytil, 2011).

2 Azylové domy pro matky s dětmi

V České republice existuje několik typů azylových domů, které se podle cílové skupiny klientů člení na azylové domy pro ženy, pro muže, pro mladé do 26 let, pro rodiny s dětmi a pro matky s dětmi (MPSV, 2017). Na našem území je provozováno celkem 228 azylových domů, z toho těch pro matky s dětmi a těhotné ženy je 126, tedy nejvíce (Oblastní, 2020). Toto číslo pravděpodobně odráží skutečnost, že v našem státě je osamělých matek s dětmi v krizi relativně hodně, a je dobře, že zřizovatelé sociálních služeb s touto cílovou skupinou počítají. Dostane-li se však do podobné situace muž pečující o dítě/děti, možnost uchýlit se do azylového domu pro něj bude méně dostupná, protože těchto zařízení je v České republice pouze 44 (Oblastní, 2020).

V této kapitole se dále budu věnovat již pouze azylovým domům pro matky s dětmi, a to jejich historii a současné koncepci.

2.1 Historie azylových domů pro matky s dětmi

Vznik azylových domů pro matky s dětmi souvisí s rozvojem ochrany dětí a mládeže. Ta se na našem území začala uplatňovat za rakouského císařství a byla ukotvena obecným zákonem občanským z roku 1811, který garantoval právo dětí na výživu a výchovu (Novotná, 2013). V Čechách, na Moravě a ve Slezsku vznikla na začátku 20. století Zemská komise pro ochranu dítek a péči o mládež, dále zde začaly vznikat sirotčí spolky pro osiřelé či opuštěné děti (ve 20. letech došlo k jejich sloučení a následnému připojení k okresním péčím o mládež), a v neposlední řadě spolky Ochrana matek a kojenců a Československá péče o dítě, jejichž pozdějším spojením vzniklo sdružení Československá ochrana matek dětí. To se nakonec připojilo k České zemské péči o mládež, stejně jako síť poraden pro matky s dětmi (Navrátilová, 2013).

Roku 1915 v důsledku vysoké kojenecké úmrtnosti vznikl zásluhou České zemské komise spolek Ochrana matek a kojenců v Království českém. Tento spolek se v roce 1916 významnou měrou podílel na vzniku prvního útulku na ochranu mateřství v Praze. Činnosti Ochrany matek a kojenců v Království českém se zaměřovaly na ochranu a výchovu dětí a podporu jejich matek, která zahrnovala např. pravidelné přiděly mléka, poskytnutí dětského oblečení nebo dodávky uhlí. O rok později začaly na našem území vznikat poradny pro matky, jejichž účelem „... bylo především lékařské poradenství ženám v období těhotenství a následné péče o dítě, stejně jako poradenství sociální, jež mohlo být doplněno i vyšetřováním sociálních poměrů v rodinách.“ (Tůma, 2013:429).

V první polovině 20. století tvořila důležitý pilíř ochrany dětí a matek dobrovolná péče, a to i přes to, že byla uzákoněna péče veřejnoprávní. Mezi významné počiny dobrovolné péče patřilo zřizování tzv. útulen pro ženy. Do útulny mohla přijít žena, která měla před porodem, a zůstat i po porodu, dostalo se jí zde zázemí, výchovy a vzdělání (Navrátilová, 2013).

Již v době začátku utváření různých spolků pomáhajících matkám a dětem bylo zřejmé, že nejhroženější skupinou jsou svobodné matky s dětmi. Postoj společnosti k těmto ženám byl odmítavý, často jimi opovrhovala vlastní rodina. S nabídkou řešení situací těchto žen přišel ve 20. letech MUDr. Antonín Ostrčil, profesor gynekologie a porodnictví, který inicioval vznik útulků při porodnicích. Do těchto zařízení se mohly uchýlit ženy, které po porodu neměly s dítětem kam jít. Tato praxe se osvědčila, nicméně po roce 1948 byla s nástupem komunismu násilně přerušena. Současně bylo zrušeno mnoho spolků a zařízení, které se do té doby věnovaly ochraně matek a dětí. Azylová zařízení pro matky s dětmi u nás začala opětovně vznikat po roce 1989 (Navrátilová, 2013).

2.2 Azylové domy pro matky s dětmi v současnosti

Azylové domy pro matky s dětmi (stejně jako azylové domy pro jiné cílové skupiny klientů a klientek) jsou v České republice legislativně ukotveny v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Dle § 32 tohoto zákona spadají azylové domy do služeb sociální prevence a dle § 33 téhož zákona patří mezi pobytové sociální služby. § 57 pak stanoví následující (MPSV, 2017):

„(1) Azylové domy poskytují pobytové služby na přechodnou dobu osobám v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení.

(2) Služba podle odstavce 1 obsahuje tyto základní činnosti:

a) poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy,

b) poskytnutí ubytování,

c) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.“

Výčet činností a způsob provedení některých ustanovení zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, je uveden v prováděcí vyhlášce č. 505/2006 Sb. (MPSV, 2017).

Rozhodne-li se těhotná žena nebo matka s dítětem/děti využít služby azylového domu, musí nejprve podat žádost o přijetí. Proběhne schvalovací proces, v rámci kterého je

zjišťována celková sociální situace žadatelky, a má-li zařízení volnou kapacitu a zájemkyně splňuje stanovené podmínky, je přijata. Značnou část žadatelek tvoří oběti domácího násilí, kdy je třeba jednat rychle. Pro tyto případy disponují některé azylové domy tzv. krizovými lůžky, kam mohou přijmout žadatelku s dětmi okamžitě. Existují také azylové domy s utajenou adresou, které obětem domácího násilí poskytují maximální možné bezpečí.

Spolupráce s klientkami azylových domů je postavena na individuálním plánování, které je dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, povinné. Individuální plány klientek azylových domů se zaměřují na zlepšení jejich současné situace a mají jim pomoci k návratu do běžného života (Matoušek, 2013).

Shrnutí 2. kapitoly

Vzniku azylových domů pro matky s dětmi předcházela rozvoj institucí na ochranu dětí v dobách rakouského císařství. V první polovině 20. století již na našem území existovala různá zařízení, ve kterých se osamělým těhotným ženám a matkám s dětmi dostalo pomoci. Postavení těchto žen nebylo jednoduché, společnost jimi pohrdala a často je odmítala i vlastní rodina, pomoc státu a různých spolků pro ně často znamenala záchranu před životem na ulici. S nástupem komunismu byla většina těchto institucí zrušena, k jejich obnovení začalo docházet až po roce 1989 formou azylových domů pro matky s dětmi. Jejich služby a právní rámec určuje od roku 2007 zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

3 Důvody (opakovaných) pobytů klientek v azylových domech pro matky s dětmi s důrazem na strukturální příčiny

Důvody, proč se ženy – matky obracejí na azylové domy, jsou různé. Matoušek (2013:430) popisuje tuto cílovou skupinu následovně: „... *ženy, matky s dětmi, které jsou oběťmi domácího násilí; ženy, matky s dětmi bez přístřeší nebo žijící v bytových podmínkách ohrožujících zdraví a život; ženy a matky s dětmi, jež se náhle dostaly do krizové situace a nejsou schopny ji samy zvládnout; ženy a matky s dětmi žijící v nevyhovujícím rodinném prostředí, v jehož důsledku je ohrožena řádná výchova, vývoj a zdraví dětí.*“ V následujícím textu budou popsány konkrétní příčiny, vlivem kterých se žena dostane do popisu výše uvedeného.

3.1 Problematika osamocení rodičovství z hlediska sociální práce

V této kapitole budou používány termíny ‚osamocení rodič‘ a ‚neúplná rodina‘, proto považují za důležité osvětlit, jaké situace si lze v rámci této práce pod danými pojmy představit. Neúplná rodina vzniká tehdy, chybí-li v ní jeden z partnerů, tedy situace, kdy se v rodině nachází jeden rodič s dítětem či dětmi. O neúplné rodině je možné hovořit také v případě jednočlenných domácností ovdovělých nebo rozvedených osob. Pojem ‚osamocení rodič‘ vystihuje situaci, kdy v domácnosti s dětmi žije pouze jeden z rodičů, který samostatně zajišťuje jejich výchovu a péči o ně. (Kodymová, Koláčková dle Matoušek, 2010). Pojem ‚neúplná rodina‘ tedy zahrnuje více situací, v této práci ale bude znamenat totéž jako pojem ‚osamocení rodič‘.

3.1.1 Příčiny osamocení rodičovství

K osamocení rodičovství dochází z důvodu rozvodu, úmrtí jednoho z partnerů či svobodným rodičovstvím. Osamocení rodičovství se v České republice týká z 90 % žen, přičemž nejčastěji se jedná o rozvedenou ženu – matku. Nárůst neúplných rodin je důsledkem zvýšeného počtu dětí narozených mimo manželství, nižším počtem uzavřených sňatků a vysokou rozvodovostí (Kodymová, Koláčková dle Matoušek, 2010). K výše popsaným změnám začíná v České republice docházet po roce 1989, předtím se mimo manželství rodilo jen necelých 10 % dětí (Český, 2003).

Skupina matek samoživitelek zahrnuje ženy z různých typů socioekonomického prostředí a velmi širokého věkového rozpětí. Přestože je problematika samoživitelství více typická pro vyspělé západní země, existují i v rámci Evropy rozdíly v politickém a společenském vnímání osamělých matek. V jižních středomořských státech (např. Itálie,

Španělsko, Portugalsko či Řecko) se všeobecně počítá se zapojením širší rodiny do péče o děti matky samoživitelky, naopak severně položené země (jako např. Francie, Německo, Dánsko či Švédsko) disponují různými politikami sociální pomoci a systémy sociálního zabezpečení, které zajišťují matkám samoživitelkám určitou životní úroveň (Evropský, 2011).

Celkový poměr matek samoživitelek v rámci Evropy činil v roce 2011 5 % (Evropský, 2011), přičemž Česká republika je jednou ze zemí, která daný průměr zvyšuje – právě u nás bylo v roce 2013 22 % nezaopatřených dětí do 26 let vyrůstajících v neúplné rodině (90 % těchto dětí vychovávaly právě matky) a tehdejší prognóza byla taková, že se počet těchto dětí bude zvyšovat (Mlčoch, 2013).

3.1.2 Rizika života osamělých matek s dětmi a stereotypy spojené s jejich situací

Finanční situace matek samoživitelek je ve většině případů značně neuspokojivá. Organizace Klub svobodných matek, která se zabývá pomocí samoživitelkám, představila výsledky svého průzkumu realizovaného v roce 2018, kterého se zúčastnilo 1154 respondentek z celé České republiky. Z daného průzkumu vyplynulo, že měsíční příjem necelé třetiny samoživitelek nepřesahuje 10 000 Kč, příjem 55 % samoživitelek je 10 000 – 20 000 Kč, příjem zbylých respondentek je pak vyšší než 20 000 Kč. Pravidelné výživné pobírá pouze 56 % matek samoživitelek a jeho průměrná výše je 2000 Kč. Z výzkumu mimo jiné vyplynulo i to, že pouze čtvrtina dotazovaných matek může dětem dopřát nějaké zájmové aktivity a/nebo pravidelně kupovat zeleninu a ovoce (Klub, 2018). Zde považuji za potřebné dodat, že příjmy samoživitelek se od roku 2018 pravděpodobně částečně zvýšily spolu s navýšením minimální mzdy, životního a existenčního minima a např. dávky přídavek na dítě. Současně s těmito legislativními úpravami však vzrostly celkové náklady na živobytí a bydlení, proto se domnívám, že i přes zvýšení příjmů samoživitelek nedošlo ke zvýšení jejich životní úrovně.

Jak vyplývá z předchozího textu, samoživitelky jsou ohroženy chudobou častěji, než ženy žijící s manželem/partnerem, a také než otcové samoživitelé, kteří jsou obecně lépe ekonomicky zabezpečeni (Kodymová, Koláčková dle Matoušek, 2010). Jednou z hlavních příčin je omezený přístup matek samoživitelek k práci. „Zaměstnavatelé je odmítají právě proto, že pečují o dítě bez pomoci druhého rodiče.“ (Kodymová, Koláčková dle Matoušek, 2010:46). Janebová (nedatováno) upozorňuje na diskriminaci

žen na pracovním trhu, kdy jsou ženy (samoživitelky pak především) nuceny přijmout prekarizovanou formu práce (prekarizovaná je neplnohodnotná, nejistá forma práce spojená s nízkou odměnou a minimálním sociálním zajištěním zaměstnanců); Dle Švihlíkové (dle Janebová, nedatováno) zasahuje v České republice tzv. pracující chudoba 25 % žen oproti 15 % mužů. Matky samoživitelky jsou tak často nuceny požádat o sociální dávky, aby se jejich příjem dostal alespoň na státem určenou hranici životního minima (Kodymová, Koláčková dle Matoušek, 2010). Již samotný proces rozhodování o přiznání dávek však může vést k obviňování žadatelek ze zneužívání systému státní podpory. Pracovnice Úřadu práce České republiky mají povinnost vykonat sociální šetření v domácnosti žadatelek, v rámci kterého mimo jiné zjišťují, zda v dané domácnosti nežije další osoba s příjmem, zpravidla muž. Pokud pracovnice objeví důkaz o přítomnosti muže (kterým může být např. pánská kosmetika), žena může být rázem podezřelá ze zatajení dalšího příjmu v domácnosti, a tím pádem i z pokusu o zneužití sociálních dávek. Dalším aspektem tohoto přístupu ze strany státní instituce je de facto legitimizovaná kontrola osobního a sexuálního života matek samoživitelek (Janebová, 2020). Jako problematický lze z etického hlediska vnímat rovněž tlak Úřadu práce ČR na matky, aby uvedly otce v rodném listu dítěte a následně vymáhaly výživné, což je velice často podmínkou pro přiznání dávky přídavek na dítě a dávek hmotné nouze. Úřad práce nebere v potaz okolnosti tohoto rozhodnutí ze strany matky, kterou může být např. strach z otce dítěte/děti na základě zažívaného domácího násilí. (Fay dle Janebová, 2020)

Dalším zažitým stereotypem je názor, že absence mužského vzoru a mužské autority v rodině vede k výchovným problémům u dětí. *„Ekonomické zajištění rodiny, vedení domácnosti a čas věnovaný výchově a péči o děti je pro osamocenou matku velkou zátěží. V některých případech nedokáže naplnit potřeby svých dětí tak dobře, jak by si přála, což může snižovat její sebedůvěru a vést k pocitům beznaděje. ... V literatuře se můžeme setkat s názorem, že nepřítomnost otce v rodině způsobuje výchovné problémy ve větší míře, než je běžné, a následně i zvýšenou delikvenci mládeže vyrůstající v těchto rodinách. Pravděpodobnější však je, že významnější příčinou, než nepřítomnost otce (chybějící autorita) je špatná ekonomická situace těchto rodin.“* (Radimská dle Matoušek, 2010:44).

Na problémech matek samoživitelek se může významně podepsat také patriarchální přístup většinové společnosti, která obviňuje rozvedené ženy za to, že selhaly, když si

pořídily dítě s mužem, se kterým se nyní rozvádějí, přičemž na selhání muže se upozorňuje minimálně. (Pavézková dle Šindelářová, 2019)

Dalším významným problémem, kterému často musejí osamělé matky čelit, je ztížený přístup k bydlení. Této problematice se budu podrobněji věnovat v podkapitole 3.7.

Na závěr této podkapitoly zmíním riziko ohrožení samoživitelek sociálním vyloučením. „*Sociální vyloučení je společenským procesem či jevem, při kterém dochází k vyloučení ze společnosti v rovině omezení přístupu jedince nebo sociální skupiny k možnostem a zdrojům ... a institucím běžně dostupným členům společnosti (jako jsou vzdělávací a zdravotní systém.*“ (Matoušek, 2013:232). Dle Matouška (2010:47) je jeho základní příčinou „... *dlouhodobá nezaměstnanost, související s komplikovaným uplatňováním některých skupin obyvatel na trhu práce. Mezi uvedené skupiny nesporně patří osamělí rodiče, zejména ženy.*“

3.1.3 Pomoc státu a dalších institucí osamělým matkám

Matky samoživitelky mohou využít pomoc od státu ve formě sociálních dávek, pokud na ně svým příjmem dosáhnou – většina sociálních dávek jsou dávky testované. Z pilíře státní sociální podpory jsou to především dávky přídavek na dítě (od 1. 7. 2021 došlo k jeho zvýšení a rozšíření okruhu osob, které na něj dosáhnou (MPSV, 2022)), rodičovský příspěvek, porodné (lze využít pouze při narození prvního a druhého dítěte (MPSV, 2022)) a příspěvek na bydlení. Z pilíře sociální pomoci mají samoživitelky možnost čerpat dávky hmotné nouze, ale pouze v případě, že jejich příjmy nedosahují státem stanovenou hranici živobytí – tehdy se jedná o dávku příspěvek na živobytí, nebo nemá-li dotyčná dostatek příjmů na uhrazení bydlení – doplatek na bydlení. Mezi dávky hmotné nouze dále patří dávka mimořádná okamžitá pomoc, která je jednorázová a slouží k překlenutí náročné situace, v tomto případě musí žadatelka podrobně doložit, proč není schopna zvládnout danou situaci vlastními silami. Pracovnice hmotné nouze mohou svým klientkám zprostředkovat úhradu stravy pro děti ve školách a školkách z různých projektů, např. Obědy do škol. Samoživitelky v nouzi mohou také využít služeb Potravinové banky, k tomu je však potřeba navázat spolupráci s některou institucí, která vystaví doporučení – např. OSPOD, sociálně aktivizační služba apod. (Havlišová, 2020)

Do pomoci matkám samoživitelkám se čím dál více zapojují nestátní neziskové organizace, např. nadace Women for Women, J&T, Klub svobodných matek, Badokh,

Nadace Nory Fridrichové a další. Tyto organizace nabízejí různou formu pomoci, např. uhrazení kauce na bydlení či nedoplatku za energii, jednorázový příspěvek na potraviny či na školní pomůcky, zaplacení letního tábora nebo příspěvek na vánoční dárky pro děti. Některé z nich poskytují také ošacení, potraviny či tablety/notebooky na distanční výuku v době koronavirových uzávěr (viz weby zmíněných nadací).

- **Výživné**

Plnění vyživovací povinnosti není povinností státu, ale dotčených jednotlivců (stát na sebe přebírá odpovědnost za vyplácení výživného v zákonem vymezených případech formou dávky náhradní výživné, které se budu věnovat níže). Pro zařazení tématu do této podkapitoly jsem se rozhodla proto, že je to právě stát, kdo určuje legislativní rámec vyživovací povinnosti, vč. nástrojů jejího vymáhání a případné sankce při jejím neplnění. Vyživovací povinnost může vzniknout nejen rodičům vůči dětem (příp. předkům vůči potomkům – zpravidla prarodičům), ale též dětem vůči rodičům nebo jednomu z manželů vůči druhému manželovi. Výživné v České republice upravuje Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (Zákon č. 89/2012 Sb.). V této práci se zaměřím hlavně na vyživovací povinnost otců vůči svým dětem, se kterými nesdílí společnou domácnost, což je v České republice nejčastější situace.

Nový občanský zákoník (Zákon č. 89/2012 Sb.) v § 915 stanoví, že „*Životní úroveň dítěte má být zásadně shodná s životní úrovní rodičů.*“ Vyživovací povinnost rodičů vůči dětem trvá ode dne jejich narození až do doby, než jsou děti schopny se samy živit. Automaticky tedy nezaniká dosažením zletilosti, ale trvá i po 18. roce věku dítěte, pokud dále studuje. Naopak lze ukončit před 18. rokem, pokud dítě již nestuduje. (Zákon č. 89/2012 Sb.) V některých případech může vyživovací povinnost trvat i po celý život dítěte, např. je-li chronicky nemocné nebo má nějaké postižení, které mu brání postarat se o sebe zcela samo (Tancerová, 2020). Vyživovací povinnost není vázána na rodičovskou odpovědnost, nezávisí na dosažení zletilosti nebo nabytí svéprávnosti dítěte. Stejně tak na vyživovací povinnost nemá vliv pozastavení, omezení nebo zbavení rodiče jeho rodičovské odpovědnosti k dítěti (Zákon č. 89/2012 Sb.).

Při určování výživného se zohledňují odůvodněné potřeby a majetkové poměry nezaopatřeného dítěte (oprávněného), a možnosti, schopnosti a majetkové poměry rodiče, který s dítětem nežije (povinného). Do posouzení spadá i to, zda se povinný bezdůvodně nevzdal výhodnějšího výdělků nebo zda nepodstupuje nepřiměřená

majetková rizika, a dále pak, zda a v jakém rozsahu osobně pečuje o oprávněného (Zákon č. 89/2012 Sb.).

Podle statistik ministerstva spravedlnosti nedostává výživné každé páté dítě z neúplné rodiny a dalších 12 % dětí dostává výživné nepravidelně, přičemž počet neplatičů výživného dlouhodobě klesá (dle analýzy ministerstva spravedlnosti klesl jejich počet od roku 2013 do začátku roku 2022 o více než polovinu). Nejvíce dětí, které nedostávají výživné, přestože na ně mají nárok, žije v Ústeckém a Moravskoslezském kraji, nejméně pak ve Zlínském kraji a na Vysočině. Nejvíce rodičů odmítajících platit výživné – až 50% - je mezi těmi, kteří se svým dítětem/děťmi prakticky nikdy nežili (Sosna dle Vokurková, 2022).

○ ***Vymáhání výživného a sankce pro neplnění vyživovací povinnosti***

S neplacením výživného na nezaopatřené děti mají zkušenost nejčastěji matky samoživitelky, ale někdy i otcové samoživitelé či jiné osoby nebo instituce, kterým bylo dítě svěřeno do péče, a to přesto, že je zanedbání povinné výživy kvalifikováno jako trestný čin s možností trestu odnětí svobody až na tři roky (Zákon č. 40/2009 Sb.).

Zásadní podmínkou vymáhání výživného je, že výživné musí být schváleno/určeno soudem. V případě jeho neplacení má matka (či svéprávné dítě) několik možností, jak postupovat. Jednou z nich je podání trestního oznámení – lze v případě, že povinný neposlal výživné alespoň čtyři měsíce po sobě jdoucích. „*V praxi se tak lze často setkat s tím, že plátce odešle alimenty (anebo jen jejich část) pouze jednou za tyto čtyři měsíce. Následně se odmlčí a rodič samoživitel je opět bez jakékoli platby.*“ (Tancerová, 2020:2). V takovém případě lze trestní oznámení podat také, zejména pokud se situace opakuje, soud pak toto jednání může klasifikovat jako účelové obcházení zákona (Tancerová, 2020). Otázkou však může být, za jak dlouhou dobu se povinný výživného reálně dočká.

Další možností je podat návrh na zahájení exekučního řízení. K tomu lze přistoupit kdykoliv, oprávněný/oprávněná nemusí čekat např. výše zmíněné čtyři měsíce. „*K vymáhání výživného pak dojde například: postižením mzdy dlužníka, obstavením bankovního účtu, prodejem movitých i nemovitých věcí.*“ (Tancerová, 2020:3). Exekuce na výživné má přednost před všemi dalšími exekucemi, tedy i před těmi, které již byly proti povinnému vedeny v době podání návrhu.

Od roku 2013 může soud při neplnění vyživovací povinnosti přistoupit také k odebrání řídičského oprávnění, což se jeví jako efektivní nástroj v prevenci neplacení výživného (Tancerová, 2020).

○ **Náhradní výživné**

Dne 1. 7. 2021 vešel v účinnost zákon č. 588/2020 Sb., o náhradním výživném pro nezaopatřené dítě a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o náhradním výživném). „*Náhradní výživné je dávka, která má po přechodnou dobu finančně podpořit nezaopatřené děti v situaci, kdy má rodič z rozhodnutí soudu (na základě exekučního titulu) platit výživné, ale svou vyživovací povinnost vůči dítěti (dětem) neplní. Tedy výživné neplatí vůbec, nebo ho platí v nižší částce.*“ (MPSV, 2021).

Podmínkou získání nároku na dávku náhradní výživné je zahájení procesu vymáhání dlužného výživného, a to buď v exekučním řízení, nebo v řízení o soudním výkonu rozhodnutí – oprávněná osoba tedy musí doložit, že využila všechny zákonné nástroje k vymožení výživného od povinného (MPSV, 2021). „*Náhradní výživné se stanoví jako rozdíl mezi částkou měsíčního výživného určeného v exekučním titulu a výživným, které povinná osoba (rodič-dlužník) skutečně v daném měsíci uhradila. Maximální výše náhradního výživného je 3 000 Kč měsíčně. Výše náhradního výživného se stanovuje na období 4 měsíců a při jejím výpočtu se vychází z průměru částek podle předchozího odstavce za 4 měsíce, které předcházejí měsíci, od kterého se nárok prokazuje a uplatňuje.*“ (MPSV, 2021). Jeden příjemce může dávku náhradní výživné pobírat maximálně 24 měsíců. Úřad práce poté bude vyplacenou částku vymáhat po dlužníkovi (MPSV, 2021).

3.2 Domácí násilí

Domácí násilí představuje významný celosvětový sociální fenomén. V minulosti bylo násilí v rodině vnímáno jako soukromý problém partnerů (Franzová, 2002), z latentního jevu se do kategorie závažných společenských problémů začalo přesouvat v druhé polovině 20. století v USA (Matoušek, 2013). V České republice se o tomto nebezpečném fenoménu začalo otevřeněji hovořit až v průběhu 90. let i vlivem pádu komunismu (Franzová, 2002). Domácí násilí se vyskytuje ve všech sociokulturních a

socioekonomických vrstvách společnosti (Matoušek (2013) poukazuje na dva výzkumy agentury STEM z let 2001 a 2006, podle kterých domácí násilí postihuje 16% partnerských vztahů) a v naprosté většině jsou oběťmi ženy – cca v 90%. Další ohroženou skupinou jsou senioři, pak děti a muži (Janigová, 2018). Domácí násilí je častým důvodem, proč se matky s dětmi rozhodnou podat žádost o poskytování sociální služby v azylovém domě (Matoušek, 2013).

3.2.1 Charakteristika domácího násilí

„Domácí násilí je způsob chování mezi blízkými lidmi (zpravidla intimními partnery), kteří spolu sdílejí společný domov, kdy jeden z nich uplatňuje moc a kontrolu nad tím, co dělá ten druhý. K násilí dochází opakovaně, v soukromí a tím skrytě mimo kontrolu veřejnosti. Intenzita násilných incidentů se stupňuje a vede ke ztrátě schopnosti včas toto jednání zastavit a efektivně vyřešit narušený vztah.“ (Bílý, 2009). Termín „domácí násilí“ spadá pod širší pojem „násilí v rodině“, který zahrnuje také násilí na dětech či seniorech. Skutek domácího násilí má své znaky, které ho odlišují od hádek či vzájemných potyček mezi partnery. Patří mezi ně **výskyt násilí**, jeho **opakování a dlouhodobost**, **nezpochybnitelné rozdělení rolí** partnerů (agresor získává a upevňuje moc nad obětí) a většinou také **eskalace** násilí (Matoušek (2013) však konstatuje, že dle posledních výzkumů nemusí být tento znak vždy přítomen a přesto se o domácí násilí v určitých případech jedná), což může vést až k ohrožení zdraví či života oběti (Bílý, 2009). Ve vztazích, kde sice dochází mezi partnery k násilí, ale role násilníka a oběti se střídají, nelze z podstaty věci hovořit o domácím násilí, protože role partnerů nejsou nezpochybnitelně rozděleny (Matoušek, 2013).

Formy domácího násilí (Bílý, 2009):

- **Psychické násilí** – tato forma domácího násilí se projevuje ponižováním, zesměšňováním, urážením, zákazy, vydíráním nebo zastrahováním oběti, dále také ničením jejích osobních věcí (zpravidla těch, ke kterým má oběť citový vztah).
- **Fyzické násilí** – zahrnuje všechny formy fyzického napadání (facky, bití, škrcení, kopání, tahání za vlasy, omezování oběti v pohybu...), které může vyústit v přímé ohrožení oběti na zdraví či životě.
- **Sexuální násilí** – patří sem nucení k sexuálním aktivitám či nepříjemným sexuálním praktikám.

- **Ekonomické násilí** – dochází k němu, když je oběť ekonomicky kontrolována. Oběť může být nucena k odevzdávání svých peněz partnerovi nebo jí může být zakazováno chodit do práce.
- **Sociální izolace** – oběti je zakazován kontakt s rodinou, přáteli, kolegy apod.

Domácí násilí probíhá v pravidelných **cyklech typických fází**, kterými jsou (Bílý, 2009):

- 1) **Fáze napětí** – násilná osoba je podrážděná, reaguje prudce a agresivně na drobné podněty, ponižuje a/nebo kontroluje osobu, proti které násilí směřuje. Oběť se snaží být smířlivá a vyhovuje požadavkům násilníka, čímž se snaží předejít vyhrocení situace. Atmosféra v domácnosti je napjatá.
- 2) **Fáze násilí** – agresor ke svému útoku použije jakoukoliv záminku. Přebírá moc a kontrolu a jeho verbální agrese přechází do fyzické formy, pro což má oběť obvykle nějaké zdůvodnění. Oběť se pod vlivem strachu dále snaží o vyhovění požadavkům agresora, ale tato snaha nemá již žádný efekt.
- 3) **Fáze usmíření** – v této fázi se agresor omlouvá za své chování, slibuje, předchozí incident(y) zlehčuje a často svaluje vinu na oběť. Může vyhrožovat sebevraždou, kdyby od něho oběť odešla. Napadená osoba chce věřit partnerovi, že se změní, a někdy se dokonce domnívá, že útoky byly projevy lásky. Tato fáze může vypadat i tak, že násilník po určitou dobu s obětí nekomunikuje a později ji za své chování obviňuje.
- 4) **Fáze klidu** – v tomto období žádné násilí neprobíhá a oběť začíná partnerovi opět věřit. Trvá různě dlouho, než v násilníkovi začne znovu narůstat podráždění a celý cyklus se opakuje.

Výše popsaný cyklus je pro identifikaci domácího násilí klíčový a právě střídání jednotlivých fází způsobuje vztahovou asymetrii mezi partnery (Matoušek, 2013). Časové intervaly popsaných fází se postupně mění – fáze klidu se zkracuje na úkor fáze napětí a násilí, které se postupně prodlužují (Čech, Podhorská, Otásková et al., 2011).

Odchod od násilného partnera není pro oběť jednoduchý, a to z několika důvodů. Jednak proto, že spousta týraných osob má vlivem opakovaného ponižování zničené sebevědomí a nevěří, že odchod a samostatný život zvládne. Dále zde často hraje roli závislost na partnerovi, který se sice projevuje jako tyran, ale přesto si oběť neumí život bez něho představit. Dalším aspektem rozhodování bývají společné „položky“, kterými

mohou být jednak děti, příp. další příbuzní či společní přátelé, ale také společný majetek. Nemá-li ohrožená osoba vlastní příjem a/nebo širší sociální vazby (často v důsledku vynucované sociální izolace), je pro ni odchod o to složitější, a to zejména v případech, kdy nemá kam jít. Všechny popsané aspekty rozhodování jsou pochopitelně doprovázeny strachem z reakce partnera, pokud se oběť rozhodne odejít, i strachem z velké životní změny (Bílý, 2009).

3.2.2 Žena jako oběť domácího násilí

Jak již bylo nastíněno v úvodu této podkapitoly, domácím násilím jsou ohroženy především ženy, což dokládá např. statistika Bílého kruhu bezpečí, podle které proběhlo v roce 2021 ve všech poradnách této organizace v České republice 1930 konzultací se ženami a 347 konzultací s muži (Bílý, 2022).

Domácí násilí páchané na ženách bylo vůbec první formou násilí v rodině, o které se začalo veřejně hovořit jako o závažném společenském problému. Stalo se tak v 70. letech dvacátého století v USA díky aktivitám různých ženských organizací a spolků, v USA byl rovněž v roce 1974 založen první azylový dům pro týrané ženy (Wallace dle Matoušek, 2013).

Násilí na ženách je mj. odrazem mužské dominance, která je hluboce historicky a kulturně zakořeněna v mnoha společnostech. V některých částech světa ženy stále nemají rovné postavení s muži, ve vyspělých západních zemích byla mužská a ženská práva učiněna rovnocennými teprve před řádově desítkami let (Janigová, 2018).

V České republice se domácí násilí dostalo do oblasti práva až v roce 1993. V tomto roce také vznikla organizace ROSA, která se jako první u nás věnovala pomoci obětem domácího násilí (Kunc et al. dle Janigová, 2018). Důležitou legislativní změnou bylo v roce 2004 zavedení skutkové podstaty „týrání osoby žijící ve společném obydlí“ (dnes § 199 trestního zákoníku) a později zákon č. 135/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím. Mezi tímto zákonem zavedené nástroje patří mj. institut vykázání nebo činnost intervenčních center (Matoušek, 2013), které budou podrobněji popsány v podkapitole 3.2.4.

Specifika domácího násilí páchaného na ženách

Příčiny vzniku mužské agrese vůči partnerce mohou být různé. Násilník často disponuje vlastnostmi, jako jsou chorobná žárlivost či egoismus, a může se chovat v rámci

naučených vzorců chování převzatých z původní rodiny. Tyto aspekty mohou být také umocněny např. neúspěchem muže v profesním životě a obavami z toho, že by žena mohla být úspěšnější a stát se na muži nezávislou, dále neuspokojivá ekonomická situace partnerů či nepříznivý zdravotní stav nebo duševní porucha partnera. Svou roli může sehrát také alkohol nebo jiné návykové látky. „*Agrese vůči ženě, partnerce vychází zpravidla z potřeby vlastnit, ovládat či mít nad ní naprostou kontrolu.*“ (Čech, Podhorská, Otásková et al., 2011:12). Psychická stabilita týrané ženy se postupně narušuje v důsledku nejistoty a strachu, ve kterém jí partner udržuje, a vzniká tzv. syndrom týrané partnerky, kdy se žena obviňuje za chování svého partnera, stydí se, ztrácí sebevědomí a přijímá týrání jako součást svého života. Domácí násilí zanechává na ženách dlouhodobé fyzické i psychické následky. Mezi ty psychické patří různé úzkostné a depresivní poruchy, ale také závislosti – např. na lécích či alkoholu. Výjimkou nejsou ani pokusy o sebevraždu. V důsledku posttraumatické stresové poruchy může mít oběť potíže mj. v sociální oblasti, např. s navazováním kontaktů, což může ovlivnit vyhledání pomoci (Čech, Podhorská, Otásková et al., 2011).

Obětí domácího násilí se může stát každá žena, nezáleží na věku, dosaženém vzdělání ani společenském postavení. Rizikovým faktorem může být zkušenost z dětství, kdy dotyčná byla vystavována domácímu násilí v rodině, ať už jako svědek nebo byla sama týrána. Tyto ženy si pak za svého partnera častěji vybírají budoucího agresora. Ženy zažívající domácí násilí mají většinou snahu chování partnera bagatelizovat a omlouvat. Důvodů je několik - uvěří jeho slibům nebo podlehnou vydírání, chtějí zachovat rodinu, mají obavy o své ekonomické zajištění, ale také mohou být na partnerovi psychicky závislé. Pro oběti domácího násilí je typické, že vinu za agresivní chování svého partnera spatřují u sebe. Agresor se v rámci psychického týrání ženy může uchýlit k fyzickému násilí na dětech, což pro ženu může být prvním impulzem pro to, aby situaci začala řešit. Přejde-li tyran k násilí fyzickému, žena se snaží viditelná zranění skrývat a lhát o jejich vzniku. Může se jednat o hematomy v obličeji, zlomený nos, vyražené zuby, zlomeniny, stopy po pálení cigaretou atd. V rámci fyzické agrese může muž také demolovat vybavení bytu (Čech, Podhorská, Otásková et al., 2011).

3.2.3 Vliv domácího násilí na děti

Domácí násilí má na dětskou psychiku zásadní negativní vliv, a to je-li samo dítě jeho obětí, nebo i pokud je svědkem násilí v rodině. V následujícím textu budou popsány obě varianty.

Dítě jako svědek domácího násilí

Stane-li se dítě svědkem domácího násilí páchaného na jejich matce, představuje to pro něj trauma, jehož hloubka závisí na charakteru a intenzitě agrese, na věku dítěte i na přístupu okolí k dítěti a jeho situaci prožívané doma. Odborníci se však shodují na tom, že děti, které bývají přítomné domácímu násilí, mají zpravidla stejné problémy a poruchy, jako sama oběť. Mohou se u nich vyskytnout projevy dřívějších vývojových období, jako je např. noční pomočování. Sociální vztahy těchto dětí bývají narušené v důsledku nízkého sebevědomí, a problémy s vrstevníky mohou řešit agresí, kterou zažívají v domácím prostředí. Děti žijí v neustálém strachu a postupně se společně s matkou naučí různé strategie, jak násilí předejít či alespoň zmírnit, což může mít za následek vznik až patologicky závislého vztahu mezi matkou a dětmi. Lidé, kteří byli v dětství vystaveni domácímu násilí, mohou být celoživotně poznamenáni celou řadou duševních poruch a sami mohou v dospělosti zakládat nezdravé formy vztahů (Čech, Podhorská, Otásková et al., 2011).

Syndrom CAN

Je-li samo dítě vystaveno týrání, zanedbávání či zneužívání, může se u něj rozvinout syndrom CAN. Syndrom CAN lze definovat jako „... *poškození fyzického, psychického a sociálního vývoje dítěte vzniklého v důsledku jakéhokoliv nenáhodného jednání rodičů či jiné dospělé osoby, které je v dané společnosti považováno za nepřijatelné.*“ (Čech, Podhorská, Otásková et al., 2011:20).

Varianty syndromu CAN (Čech, Podhorská, Otásková et al., 2011):

- **zanedbávání** – znamená nedostatečné uspokojování fyzických, psychických a emocionálních potřeb dítěte, vč. nedostatku podnětů
- **fyzické a psychické týrání** – patří sem bití, nadávání a ponižování, strašení, šikana
- **sexuální násilí** – jedná se o zneužívání dítěte pro sexuální uspokojení dospělého

Následky týrání se mohou projevovat různými způsoby, přičemž záleží na délce jeho trvání a intenzitě i na stupni vývoje osobnosti dítěte. Patří sem poruchy chování, deprese, závislosti, poruchy příjmu potravy, a později výběr násilnického partnera nebo se sama oběť může stát agresorem (Čech, Podhorská, Otásková et al., 2011).

Pracovnice azylových domů pro matky s dětmi by měly být připravené na pobyt žen a dětí traumatizovaných zkušeností s domácím násilím, a měly by disponovat kompetencí

navrhnout a zajistit těmto jednotlivcům – ženám a jejich dětem – adekvátní podporu a pomoc.

3.2.4 Systém pomoci ženám – obětem domácího násilí

Rozhodne-li se žena začít řešit situaci, kdy je jí ve vztahu opakovaně ubližováno, nebo se v danou chvíli cítí být ohrožena na zdraví či životě, měla by se v první řadě obrátit na Policii ČR. Zároveň je vhodné, pokud to situace umožňuje, svěřit se někomu, komu oběť důvěřuje, domluvit se např. na signálech, kdy dá dotyčné osobě vědět, že je ohrožená, a uschovat si u ní důležité osobní věci a určitý obnos peněz pro případ rychlého odchodu z domácnosti (Čech, Podhorská, Otásková et al., 2011).

Systém pomoci obětem domácího násilí v České republice zahrnuje nástroj Policie ČR, kterým je institut vykázání, dále činnost intervenčních center a služby různých převážně neziskových organizací (Matoušek, 2013).

Institut vykázání

Dne 1. ledna 2007 vešel v platnost zákon č. 136/2006 Sb., který zavedl institut vykázání jako novou možnost, jak mohou policisté řešit domácí násilí. „*Vykázání je preventivním opatřením směřujícím k ochraně ohrožených osob. Je ukládáno bez ohledu na případnou trestněprávní kvalifikaci jednání násilné osoby. Jinými slovy řečeno policie násilnou osobu vykáže vždy tehdy, zjistí-li, že se v dané věci jedná o případ domácího násilí. Současně pak může být jednání násilné osoby vyšetřováno v rámci trestního řízení, lze-li jednání násilné osoby kvalifikovat jako trestný čin, případně, nedosáhlo-li jednání násilné osoby intenzity trestného činu, je prováděno přestupkové řízení.*“ (Odbor, 2020) Výše popsané v praxi znamená, že policie agresora vykáže ze společného obydlí a zamezí mu do něho vstup po dobu následujících deseti dní (tato doba nemůže být zkrácena ani na přání ohrožené osoby a nevyžaduje se její souhlas). Příslušníci Policie ČR by následně měli informovat oběť o možnostech pomoci, především o možnosti právního řešení situace a předáním kontaktů na různé pomáhající organizace (Odbor, 2020). Policisté následně předají úřední záznam o vykázání intervenčnímu centru (Matoušek, 2013).

Intervenční centra

Intervenční centra jsou zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, definována jako sociální služba, ale jejich činnost je rovněž zakotvena v zákoně č. 135/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím. Jedná se o

službu, kde je poskytována profesionální psychosociální pomoc obětem domácího násilí. Intervenční centra mají povinnost do 48 hodin po obdržení policejního záznamu o vykázaní kontaktovat ohroženou osobu s nabídkou pomoci, ale obrátit se na ně může kdokoli, kdo se cítí být domácím násilím ohrožen. Zákonnou povinností intervenčních center je také organizace mezioborové spolupráce v oblasti domácího násilí (Matoušek, 2013). V České republice existuje 17 intervenčních center, tedy v každém kraji minimálně jedno (Odbor, 2020).

Další služby pracující s oběťmi domácího násilí

Oběti domácího násilí se mohou obrátit na řadu organizací provozujících služby pro osoby ohrožené domácím násilím. Matoušek (2013) připisuje největší zásluhu v rozvoji boje proti tomuto nebezpečnému sociálnímu jevu sdružení Bílý kruh bezpečí, které poskytuje komplexní podporu osobám ohroženým trestnou činností již od roku 1991. Dalšími pomáhajícími organizacemi jsou např. sdružení Rosa, Acorus nebo DONA (Matoušek, 2013), dále pak Charita ČR (např. projekt Magdala), Krizové centrum RIAPS, Diakonie ČCE, ADRA (Odbor, 2020) nebo Centrum LOCIKA poskytující pomoc dětem ohroženým domácím násilím. Všechny sociální služby věnující se problematice domácího násilí lze dohledat v Registru poskytovatelů sociálních služeb (Bílý, nedatováno).

3.3 Problematika závislostí

Dalším důvodem, proč se matka dítěte/děti rozhodne požádat o přijetí do azylového domu pro matky s dětmi, může být závislost. Ta se může týkat přímo samotné klientky nebo její blízké osoby, typicky partnera. Se závislostí mohou souviset další sociální problémy, mezi které patří např. nevyhovující bydlení nebo ztráta bydlení, domácí násilí, špatná péče o děti, sociální vyloučení apod.

Existuje několik druhů závislostí, které sociální práce řadí pod širší termín sociální patologie, tedy negativní a společensky škodlivé jevy (Mátl, 2019). V odborné literatuře lze dohledat více definic závislosti, např.: *„Je to skupina fyziologických, behaviorálních a kognitivních fenoménů, v nichž užívání nějaké látky nebo třídy látek má u daného jedince mnohem větší přednost než jiné jednání, kterého si kdysi cenil více. Centrální popisnou charakteristikou syndromu závislosti je touha (často silná, někdy přemáhající) brát psychoaktivní látky (které mohou, avšak nemusejí být lékařsky*

předepsány), alkohol nebo tabák. Návrat k užívání látky po období abstinence často vede k rychlejšímu znovuobjevení jiných rysů syndromu, než je tomu u jedinců, u nichž se závislost nevyskytuje.“ (Nešpor dle MPSV, 2020), nebo „Závislostí se v užším kontextu rozumí dlouhodobý, trvalý vztah k někomu nebo k něčemu, vycházející z pocitu silné touhy nebo potřeby toto uspokojit. Takový stav ovlivňuje jednání závislého člověka a omezuje jeho svobodu.“ (Státní, nedatováno).

Závislosti lze rozdělit na několik typů dle různých hledisek.

Rozdělení závislostí podle toho, na čem je osoba závislá (MPSV, 2022):

- **závislosti látkové**
 - *legální návykové látky* – patří sem alkohol, tabák a léky na předpis působící na CNS
 - *nelegální návykové látky* – mezi které patří látky halucinogenní (LSD, lysohlávky), stimulační (pervitin, extáze, kokain), konopné (marihuana a hašiš), tlumivé – zejména opiáty (heroin, morfin) a těkavé (lepidla, rozpouštědla)
- **závislosti nelátkové**
 - do této skupiny se řadí gamblerství, netolismus, workoholismus, kleptománie či hypersexualita (Státní, nedatováno), někteří autoři do této podskupiny závislostí řadí také poruchy příjmu potravy

V této práci se budu věnovat především závislosti na alkoholu a nelegálních látkách, protože zejména užívání nealkoholových drog je častější u matek nezletilých dětí oproti otcům (MPSV, 2022).

3.3.1 Dopady závislosti matek nezletilých dětí

Rizikovost závislosti matek (i otců) pečujících o děti spočívá především v tom, že značnou část svého času a energie vynakládají na shánění návykových látek či prostředků na jejich pořízení, v důsledku čehož jim nezbývá tolik možností pro kvalitní péči o dítě. Na škále rizikovosti užívání návykových látek matkami/rodiči nezletilých dětí je mnoho stupňů, které se odvíjejí od fáze syndromu závislosti pečující osoby. Nachází-li se matka ve fázi velmi příležitostného užívání, lze říci, že toto její jednání pravděpodobně nemá na péči o dítě vliv, naopak v případě uživatelky vykazující pokročilou závislost se lze odůvodněně obávat o zajištění všech potřeb nezletilého dítěte, v některých případech může být dítě ohroženo i na zdraví či dokonce životě

(MPSV, 2022). „*Cílem práce se závislími rodiči je paralelní řešení jejich drogové závislosti a sociálně – právní ochrana dítěte.*“ (MPSV, 2022).

Ženská závislost na alkoholu a nelegálních látkách se od závislosti mužské v mnoha ohledech liší. Vznik závislosti u žen bývá rychlejší a různé zdravotní dopady se oproti mužům projeví dříve. Jedná se zejména o jaterní onemocnění, hypertenzi, duševní poruchy a vlivem časté konzumace alkoholu také o rakovinu prsu. Ženy častěji užívají drogu tajně a pomoc vyhledají spíše v pokročilém stádiu závislosti, protože se více než muži obávají reakcí okolí. Důvodem pro odkládání řešení problému může být také obava o zajištění péče o děti během případné léčby (Nešpor, nedatováno). Pro závislé matky bývá typická také závislost na partnerovi, který, je-li sám uživatelem, může negativně ovlivnit rozhodnutí ženy začít s léčbou. Oproti mužům jsou závislé ženy méně často pachatelkami trestných činů (Preslová, Maxová et al., 2009).

Příčiny vzniku a rozvoje závislosti u žen zpravidla pramení v původní rodině, např. nezájmem rodičů či patologickými vztahy/projevy v rodině, ale také hyperprotektivní výchovou (Lukešová dle Preslová, Maxová et al., 2009).

3.3.2 Užívání alkoholu a jiných drog v těhotenství

Komplexní práce s těhotnými užívatelkami návykových látek má v České republice relativně krátkou historii. Služby pro tuto cílovou skupinu začaly vznikat až v průběhu 90. let 20. století a na jejich rozvoji má významný podíl organizace Sananim (Preslová, 2009). Užívatelky drog často otěhotní nechtěně a situaci vlivem závislosti neřeší, později si ale značná část z nich vybuduje k dosud nenarozenému dítěti citový vztah a uvědomí si potřebu svoji situaci nějakým způsobem řešit (Preslová, 2009).

U dětí narozených matkám závislým na alkoholu hrozí fetální alkoholový syndrom (FAS), děti matek užívajících v těhotenství jiné návykové látky jsou ohroženy neonatálním abstinenčním syndromem (NAS) (Lukešová dle Preslová, Maxová et al., 2009). FAS je stav dítěte, které bylo během prenatálního vývoje exponováno alkoholem, tedy stav, který vznikl vlivem konzumace alkoholu jeho matkou v těhotenství. FAS vzniká u 35 – 40% dětí narozených matkám s abúzem alkoholu v těhotenství (Poláčková, 2008), a způsobuje poškození mozku a růstové/vývojové defekty. Mezi fyzické příznaky patří nízká porodní váha a následně pomalý růst, poškození kostí a kloubů, malá velikost mozku, deformace končetin a prstů, poškození smyslových orgánů. Dále sem patří potíže vázané na centrální nervový systém, především mentální

postižení, zhoršená paměť a pozornost, špatná pohybová koordinace, nervozita, hyperaktivita nebo různé psychické potíže. Odborníci se shodují na tom, že během těhotenství neexistuje bezpečná dávka alkoholu a jedinou prevencí vzniku FAS u dítěte je důsledná abstinence matky v průběhu celého těhotenství (Mayo, 2022). NAS se objevuje u dětí, jejichž matky během těhotenství užívaly návykové látky (vyjma alkoholu). U novorozence se projeví specifickými reakcemi CNS a respiračního a gastrointestinálního systému. Z dlouhodobého hlediska pak dochází k poškození mozku, pomalejšímu vývoji a rozvoji různých vrozených vývojových vad, přičemž záleží na tom, jakou drogu matka v těhotenství užívala, na četnosti užívání a výši dávek. Opiáty (např. heroin) může způsobit celkovou nezralost a mikrocefalii, stimulační látky (např. pervitin, kokain, extáze) negativně ovlivňují vývoj CNS s následkem vzniku různých vrozených vývojových vad a způsobují poškození srdce či urogenitálního systému, konopné drogy poškozují vývoj optických drah a mohou způsobit malformace končetin, halucinogeny (např. LSD) negativně ovlivňují vývoj CNS a kostí a způsobují chromozomální abnormality, užívání benzodiazepinů v těhotenství má za následky vrozené srdeční vady, rozštěpy, hypotonii a apnoe u dětí. Rizikem užívání většiny návykových látek včetně alkoholu a tabáku je syndrom SIDS, tedy syndrom náhlého úmrtí kojence (Poláčková, 2008).

3.3.3 Vliv závislosti na rodinu

„Závislost jednoho člena rodiny na alkoholu či jiné droze se výrazně dotýká i jejich ostatních členů. Postupně onemocní celá rodina.“ (Heller, Pecinovská et al., 1996:77). Jednání intoxikovaného jedince znemožňuje jeho přirozenou komunikaci s ostatními členy rodiny, ten není schopen mj. tvůrčího a pružného rozhodování. Alkohol nebo jiná droga ale ovlivňuje interakce v rodině i v době, kdy jsou všichni střízliví. Negativní vliv spočívá v tom, že užívání návykové látky postupně odstraní kontrolu negativních osobnostních rysů členů rodiny, což vede ke ztrátě možnosti kompromisů a k extrémnímu chování. S tím souvisí také to, že rodina vlivem závislosti některého člena ztrácí schopnost zvládat problémy, které život zákonitě přináší. Závislost v rodině devastuje komunikaci a důvěru, což vede k rozvracení vztahů. Závislost souvisí také s dalšími sociálně patologickými jevy, jako je např. domácí násilí, kdy momentální intoxikace jedince může vyvolat jeho agresivitu, nebo chudoba, příp. předlužení, kdy závislý člen rodiny přijde vlivem závislosti o práci a/nebo značnou část finančních prostředků vynakládá právě na pořízení drogy (Heller, Pecinovská et al., 1996).

Děti, které vyrůstají s drogově závislými matkami – jedná se v drtivé většině o matky, protože závislí otcové většinou nejeví zájem pečovat o své dítě a často nejsou zapsáni ani v jeho v rodném listu – mohou být deprivované v důsledku nedostatečného uspokojování svých potřeb, protože pro matku bývá (nebo se časem stane) droga hlavním předmětem zájmu. Děti také od pečujících osob přebírají modely chování a způsoby řešení různých situací, proto je šance, že později budou opakovat životní styl svých rodičů, se kterými vyrůstali. Tyto děti mohou také později trpět různými duševními poruchami. „*Děti závislých rodičů trpí především nestabilním prostředím, menším zájmem a častým střídáním nálad rodičů. Samotný kontakt s rodiči ve změněném stavu vědomí dítě zneklidňuje a může vyvolat úzkost a strach.*“ (Preslová, 2022). Spojí-li se negativní psychosociální prostředí dítěte s následky užívání drog během jeho prenatálního vývoje, prognóza tohoto dítěte může být obzvláště špatná (Preslová, 2022).

3.3.4 Instituce a služby pracující se závislými matkami s dětmi

Primárním problémem závislých matek je samotná závislost a s ní spojená rizika pro ženu i dítě/děti. Se závislostí jsou však spojeny neméně závažné problémy sekundární, vyplývající ze špatné socioekonomické situace rodiny, do které se obvykle dříve či později vlivem závislosti dostane (Poláčková, 2008). To může být také spouštěčem domácího násilí či ztráty bydlení (Preslová, Maxová et al., 2009).

OSPOD

Orgán sociálně právní ochrany dětí (OSPOD) se o dítěti závislé matky dozví často prostřednictvím nemocnice, ve které se dítě narodilo, dále od ošetřujícího pediatra, ze školského zařízení, kam dítě dochází, ze sociální služby, se kterou matka spolupracuje (má-li tato služba na tyto případy oznamovací povinnost), nebo od kteréhokoliv občana, který na nevhodnou péči o dítě upozorní. Pracovnícům a pracovníkům OSPOD je doporučeno vycházet z odborných studií, které dokládají, že zdravý vývoj dítěte neohrožuje pouze závislost matky jako taková, ale, v mnohých případech především, nevyhovující domácí prostředí (Preslová, 2015). „*Specifikem práce s uživateli je fakt, že se zároveň pokoušíme o pomoc několika lidem (rodičům a dětem) najednou, což může být někdy obtížné. Vystává otázka priorit, komu vlastně pomáháme a jaký cíl sledujeme. Klientem orgánů sociálně – právní ochrany je bezpochyby dítě (ochrana práv, řešení situace), jehož zdárný vývoj je však přímo odvislý od kvalitní péče matky/otce, a to po všech stránkách. Klientem v léčbě drogové závislosti bývá naopak*

prvotně matka – zjišťujeme, zda projevuje zájem o dítě, je motivována k pozitivní změně, k ukončení užívání návykových látek, k léčbě apod., ale také k ujasnění a zlepšení vztahu k dítěti. Bez ochoty všech těchto institucí a jejich konkrétních pracovníků spolupracovat a společně řešit tuto obtížnou situaci, nelze dojít k uspokojivému cíli.“ (Preslová, 2015:12). Závislé matky se obvykle nemohou příliš spoléhat na pomoc otce dítěte, ti jsou buď sami uživateli drog, nebo nejsou ani uvedeni v rodném listu dítěte (Preslová, Maxová et al., 2009). Stane-li se, že i přes pomoc OSPOD a dalších služeb nejeví matka o dítě zájem nebo je jeho vývoj vlivem matčiny závislosti ohrožen, iniciuje OSPOD umístění dítěte do některé z forem náhradní péče.

K-centra

Rozhodne-li se závislá žena vyhledat pomoc, první volbou je obvykle kontaktní centrum (K-centrum). Jedná se o nízkoprahové zařízení, kde klientky mohou využívat některé služby anonymně, např. vyprání prádla, výměna injekčních jehel a stříkaček či poskytnutí poradenství. Dále zde klientky mohou získat informace o možnostech léčby, kterou jim pracovníci v případě zájmu mohou zprostředkovat, či docházet na motivační skupiny (MeDitorial, 2022). Některá K-centra nabízejí také základní potravinovou a hygienickou pomoc – v případě matek malých dětí se jedná o pleny a dětskou výživu, dále poskytnutí základní první pomoci, testování na infekční nemoci přenášené sdíleným aplikačním materiálem, jako je např. virus HIV nebo žloutenka typu B a C, či poskytnutí těhotenských testů. K-centra mohou fungovat formou ambulantní a/nebo terénní (Spektrum, 2014). V případě potřeby mohou K-centra nasměrovat těhotnou ženu či matku pečující o dítě/děti k podání žádosti o poskytování služby v azylovém domě, kde však často nevydrží dlouho, protože není schopna během pobytu abstinovat, což bývá v rozporu s vnitřními pravidly azylových domů.

Stacionáře

Stacionární léčba závislosti trvá 2 – 3 měsíce a spočívá v celodenním intenzivním programu, který zahrnuje především individuální, skupinovou a rodinnou terapii, přičemž se klienti každý den vrací domů (Müllerová, Matoušek, Vondrášková dle Matoušek, 2010).

Terapeutické komunity

Jedná se o pobytovou službu, v rámci které je realizována střednědobá a dlouhodobá léčba závislosti, pobyt v terapeutické komunitě trvá 6 – 12 měsíců (Müllerová,

Matoušek, Vondrášková dle Matoušek, 2010). „*Hlavním prostředkem léčby je každodenní život v terapeutické komunitě s postupným nácvikem zodpovědnosti, změny škodlivých vzorců chování na základě otevřené komunikace mezi klienty a personálem a spoluúčasti klientů na rozhodovacích procesech v komunitě.*“ (Preslová, 2015:9). V terapeutické komunitě platí pevný režim a musí se dodržovat stanovená pravidla. Při práci s klienty je využívána zejména skupinová a pracovní terapie, dále pak individuální a rodinná terapie a vzdělávací a volnočasové aktivity (Preslová, 2015).

V České republice existují dvě terapeutické komunity, kde mohou pobývat matky, případně otcové s dětmi. Jedná se o terapeutickou komunitu Karlov, provozovanou organizací Sananim, z. ú. (Preslová, Maxová et al., 2009), a terapeutickou komunitu Podcestný mlýn, kterou provozuje Společnost Podané ruce (Podané, 2022).

Léčba ve zdravotnických zařízeních

Zdravotnická zařízení poskytují léčbu závislosti ve formě ambulantní či pobytové. Ambulantní léčba spočívá v tom, že pacient navštěvuje ambulanci psychiatra/AT ambulanci v předem domluveném termínu a není přítom vytržen ze svého přirozeného prostředí. K ambulantní léčbě lze přistoupit v méně závažných případech a za předpokladu, že klient je vnitřně motivován svoji závislost řešit (Preslová, 2015).

Pobytová léčba je realizována v psychiatrických nemocnicích nebo specializovaných odděleních nemocnic. Ve zdravotnických lůžkových zařízeních může jít o léčbu krátkodobou až střednědobou (3 – 6 měsíců). „*Indikací pro ústavní léčbu jsou nestabilní klienti s rizikovým sociálním okolím a psychickými či somatickými komplikacemi.*“ (Preslová, 2015:9).

Doléčovací centra

Doléčovací centra jsou určena lidem se závislostí, kteří úspěšně absolvovali některý ze základních léčebných programů. Jejich cílem je podpora a udržení abstinence klientky a její komplexní sociální integrace do běžného života. Doléčovací centra fungují buď ve formě ambulantní, nebo ve formě pobytové, kdy nabízejí možnost chráněného bydlení. Doléčovací program trvá od šesti do dvanácti měsíců a jeho absolvování výrazně zvyšuje efektivitu léčby (Preslová, 2015).

3.4 Předlužení a dluhová problematika

Termínem předlužení se označuje „... *situace dlužníka, který není schopen splácet své finanční závazky.*“ (Matoušek 2013:336). Na zadluženost fyzických osob i firem je obecně nahlíženo jako na součást moderní společnosti a jako taková nepředstavuje přímé společenské riziko, naopak předlužení již je vnímáno jako problém. Matoušek (2013) upozorňuje na skutečnost, že tyto dva fenomény jsou vzájemně propojené a o zadluženosti by se mělo uvažovat v souvislosti s možným předlužením.

Zadlužení může vzniknout aktivně nebo pasivně (případně kombinací), tedy půjčováním si finančních prostředků (v mnoha případech u různých nebankovních společností, které mají nastavené nepřiměřené sankce při nedodržení podmínek smlouvy), nebo neplněním platebních povinností (jako je např. neplacení nájmu či povinného pojištění, jízda hromadnou dopravou „na černo“ apod.). Lidé nebo celé rodiny se v dluhové pasti mohou ocitnout v důsledku náhlé události, jako je dlouhodobější nemoc, ztráta zaměstnání apod. „*Předlužení se pojí s celou řadou společensky nebezpečných strategií, jako je nárůst závislosti (alkoholové, hráček, drogové) či kriminality, s rozmachem prostituce jako alternativní formy obživy, s rozpadem rodin a dalšími neblahými důsledky.*“ (Matoušek, 2013:337). Předlužení představuje jeden z významných faktorů podílejících se na sociálním vyloučení lidí. Takto postižení jedinci často přicházejí o bydlení a nezbývá jim jiná možnost, než se uchýlit na ubytovny nebo podat žádost o ubytování v azylovém domě (Matoušek, 2013).

Na fenoménu předlužení se v České republice významně podílí samotný proces vymáhání dluhů, kdy dlužná částka je navýšena často o desítky procent za náklady spojené s jejím vymáháním. Tento systém ve své podstatě podporuje instituce spojené s vymáháním dluhů k vytváření stále nových dlužníků (Matoušek, 2013).

3.4.1 Samoživitelky jako skupina osob ohrožených předlužením

Je známým faktem, že samoživitelky dlouhodobě představují skupinu ohroženou chudobou, v posledních měsících však musí více než kdy dříve čelit rostoucím cenám základních komodit. Na začátku května 2022 provedla organizace Klub svobodných matek, která se zabývá pomocí samoživitelkám, průzkum, jehož cílem bylo zmapovat, jaké dopady má aktuální zdražování na život samoživitelek (v průzkumu byli osloveni také otcové samoživitelé, ale vzhledem k tomu, že samoživitelství se týká v drtivé většině žen – jak již bylo popsáno na začátku této kapitoly -, bude tento text orientován

výhradně na ženy samoživitelky). Z realizovaného průzkumu vyplynulo, že 55% samoživitelek si muselo v posledních třech měsících vypůjčit peníze na živobytí (většinou u příbuzných či známých), 37% žen si našlo další práci a 18% žen začalo rozprodávat svůj majetek. „*Samoživitelé museli v posledních měsících omezit náklady na nákup potravin (77 %), oblečení a obuv (77 %) a výdaje na děti v podobě zájmových aktivit a letních táborů (42 %), jedna třetina pak musela snížit výdaje na zdravotní péči (léky, rovnátka pro děti apod.). Více než polovina samoživitelů přestala kvůli zdražování nakupovat papriky nebo rajčata, pomeranče nebo sladké pečivo, jedna třetina nedosáhne kvůli cenám v obchodech na maso, uzeniny nebo máslo, pro jednu pětinu jsou cenově nedostupné banány nebo jogurty.*“ (Klub, 2022).

Ze zjištěných dat je zřejmé, že současná situace většiny samoživitelek je přinejmenším velmi neuspokojivá a nejistá. Jestliže si více než polovina z nich musela v tomto roce půjčit peníze na základní živobytí, je jen otázkou času, kdy budou nuceny vypůjčit si větší částku na nečekané výdaje nebo při náhlém výpadku příjmu, což jsou situace, které život zákonitě přináší. Nebudou-li schopny tyto závazky splácet, pravděpodobně se dostanou do stavu předlužení.

3.4.2 Role státu a dalších institucí v prevenci a boji proti předlužení

Matoušek (2013) uvádí čtyři perspektivy, kterými by měl být problém předlužení nahlížen a řešen:

- **Prevence předlužení** – patří sem systematické vzdělávání v oblasti finanční gramotnosti na všech úrovních vzdělávacího systému, a to především s důrazem na správu rodinného rozpočtu, a dále podpora odborného sociálního poradenství a terénní sociální práce
- **Regulace vzniku předlužení** – státní regulace nepřiměřeně vysokých sankcí za porušení úvěrových smluv
- **Regulace vymáhání pohledávek** – vytvoření legislativy, která zajistí, aby zisky vymahatelů odpovídaly reálným nákladům na vymáhání pohledávek. „*V ideálním případě by měli nést náklady spojené s vymáháním aktivně vzniklých dluhů věřitelé, neboť se jedná o podnikatelské riziko. Taková praxe je běžná např. ve Švýcarsku.*“ (Matoušek, 2013:338).
- **Efektivní řešení předlužení** – lidé postižení předlužením mají ztížené sociální postavení např. v oblasti bydlení či zaměstnání, což zvyšuje nároky na státní

rozpočet, proto je celospolečensky prospěšné nabízet možnosti řešení předlužení, např. formou oddlužení

Oddlužení

Nástrojem české legislativy pro řešení předlužení fyzických osob je institut oddlužení, který upravuje zákon č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon). Lidé nacházející se v situaci, kdy nejsou schopni splácet své dluhy, mohou podat žádost o oddlužení u místně příslušného soudu, který rozhodne, zda žadatel splnil všechny podmínky pro umožnění jeho oddlužení. Danými podmínkami jsou poctivý záměr dlužníka a jeho zodpovědný přístup k plnění povinností v rámci insolvenčního řízení, „...*schopnost splácet v plné výši odměnu a hotové výdaje insolvenčního správce, zároveň minimálně stejnou částku ostatním věřitelům a k tomu ještě v plné výši pohledávky na výživném ze zákona a odměnu sepisovatele...*“ (Ministerstvo, 2019) a nemít dočasnou insolvenční historii. Oddlužení trvá minimálně po dobu pěti let, ve výjimečných a zákonem definovaných případech může být zkráceno na tři roky (Ministerstvo, 2019).

Od 1. 5. 2019 platí novelizovaný insolvenční zákon, ve kterém došlo k několika změnám. Mezi nejdůležitější patří to, že dlužník již není povinen zaplatit věřitelům během následujících pěti let alespoň 30% z celkové výše pohledávek (výše splacených částí pohledávek se odvíjí od platebních možností dlužníka). Formy oddlužení jsou dvě, jedná se o plnění splátkového kalendáře se zpeněžením majetkové podstaty a o zpeněžení majetkové podstaty (Ministerstvo, 2019).

Milostivé léto

Tzv. „Milostivé léto“ probíhalo od 28. 10. 2021 do 28. 1. 2022 a má být zopakováno na podzim roku 2022. Jedná se o možnost, kdy fyzické osoby mající dluh vůči státu nebo samosprávám, který je exekučně vymáhán, mohou tento závazek splnit splacením jistiny a uhrazením stanoveného poplatku exekutorovi (v proběhlém období se jednalo o 750 Kč + DPH), následně mu bude odpuštěna povinnost uhradit veškeré již vzniklé náklady spojené s vymáháním dluhu. Milostivé léto upravuje pozměňovací zákon č. 286/2021 Sb. (Ministerstvo, 2022). Do milostivého léta se postupně zapojily také některé soukromé subjekty, jako např. Komerční banka, Česká spořitelna, Home Credit, Air Bank nebo Moneta Money Bank (Brunclík, 2022).

Občanské poradny

Občanské poradny jsou „*nízkoprahová zařízení, v nichž se má každému zájemci dostat pomoci při řešení sociálních a právních problémů.*“ (Matoušek, 2013:446). Občanské poradny bývají provozovány nestátními neziskovými organizacemi a podléhají zákonu č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, který jejich služby definuje jako odborné sociální poradenství. Občanské poradny fungují bezplatně a nabízejí služby všem lidem, kteří se nacházejí v tíživé životní situaci, přičemž velice častou zakázkou klientů je právě poskytnutí dluhového poradenství a pomoc při řešení předlužení a s ním spojených problémů (Matoušek, 2013).

Občanské poradny zastřešuje Asociace občanských poraden (AOP) a v její síti je aktuálně v České republice 76 občanských poraden vč. kontaktních míst (Asociace, 2022).

3.5 Předsudky spojené s etnicitou a rasovou příslušností

Pro porozumění této problematice je z mého pohledu třeba nejprve vymezit pojmy rasa a etnicita. Pojem rasa představuje z antropologického hlediska „*...diferentní lidské populace lišící se somatickými i dalšími biol. rysy, zejm. barvou kůže, vlasů a očí, formou vlasů, nosu, rtů, víček, hlavy a obličeje, výškou, proporcemi a členěním těla, popř. dalšími tělesnými znaky.*“ (Ransdorf, Linhart, 2018). Z hlediska sociologického je pak rasa definována jako „*sociálně konstruovaná kategorie lidí, kteří sdílejí biologicky přenositelné znaky, jež jsou společností vnímány jako důležité.*“ (Lánský, nedatováno:2). Pojem etnicita znamená „*sdílené kulturní dědictví: lidé definují sebe anebo ostatní jako příslušníky nějaké etnické skupiny na základě původu, společných dějin, jazyka, kultury či náboženství.*“ (Lánský, nedatováno:4).

3.5.1 Romové v České republice

Téma menšin a jejich soužití s majoritní společností je velice široké, a to i v rámci relativně malého státu, kterým je Česká republika. V této práci jsem se rozhodla věnovat se dále již pouze romské menšině, a to jednak proto, že se jedná o největší a nejdiskutovanější etnickou minoritu u nás (Homoláč, 2009), a především pak z toho důvodu, že ženy romského původu tvoří velké procento klientek azylových domů pro

matky s dětmi. Podle kvalifikovaných odhadů žije v České republice přibližně 262 000 Romů, tedy asi 2,3% populace (Vláda, 2020).

Romové začali přicházet do střední Evropy, a tedy i na území dnešní České republiky, již ve 14. století. Po celou tuto dobu zde neměli rovné postavení a i dnes se jedná o skupinu nejvíce ohroženou sociálním vyloučením (Samková, 2011) (Vláda, 2020). Sociální vyloučení se týká téměř poloviny Romů žijících na území České republiky (přibližně 110 000), přičemž příčinami i důsledky tohoto jevu jsou nízká úroveň vzdělání, vysoká nezaměstnanost či kriminalita. Stejný počet Romů žije ve vyloučených lokalitách (Vláda, 2020).

Centrum pro výzkum veřejného mínění Akademie věd ČR provedlo dlouhodobý výzkum, který sledoval vztah majority k etnickým menšinám na území ČR. Výzkum sledoval postoj české společnosti k celkem 16 rasovým či etnickým menšinám žijícím na našem území, z nichž Romové na pomyslném žebříčku oblíbenosti skončili na předposledním místě, na posledním místě jsou Arabové. Z tohoto srovnání je zřejmé, že v české společnosti jsou hluboce zakořeněné negativní stereotypy a předsudky vůči Romům (Vláda, 2020). To potvrzuje i Homoláč (2009), který provedl rozsáhlou analýzu internetových diskuzí týkajících se romské otázky, jejímž cílem bylo zjistit obsah společenského diskurzu o Romech. Z výzkumu vyplynulo, že Romům se nejčastěji přisuzují tyto vlastnosti: nechtějí pracovat, zneužívají sociální dávky (proto mají hodně dětí), kradou a páchají jinou trestnou činnost, devastují obydlí, neplatí nájem, jsou hluční, nedodržují hygienu a jsou vůči většinové společnosti nepřizpůsobiví. Homoláč (2009) mj. poukazuje na to, že na negativním naladění vůči Romům mají značný vliv média, která se romské otázce věnují nejčastěji v souvislosti s tématy, jako je kriminalita, migrace, vybydlování bytů a domů a kulturní akce (Homoláč, 2009). Tuto teorii potvrzuje také organizace ROMEA, o.p.s., která ale v médiích zároveň spatřuje příležitost, jak odbourávat stereotypy a předsudky vázané na Romy, a to zařazením osvětových reportáží či článků a prezentací příkladů dobré praxe vzájemného soužití této minority s majoritou (Vláda, 2020).

3.5.2 Strukturální oprese

V rámci otázky romské menšiny nelze opomenout útlak na širší úrovni společenských struktur. „Společnost je vnitřně diferencovaná a hierarchická a potřeby těch, co mají moc, jsou uspokojovány na úkor těch bezmocných.“ (Janebová, 2021:35). Příkladem

může být umístování romských dětí do speciálních škol v mnohem větší míře, než dětí „bílých“. „Automatické zařazení do zvláštní školy je totiž již od útlého dětství de facto odsuzuje k budoucí práci za minimální mzdu.“ (Malík dle Janebová, 2021:35). Tuto skutečnost potvrzuje také David Beňák, ředitel agentury pro sociální začleňování (Hokynek, 2020), který zároveň upozorňuje, že romské děti mají oproti „bílým“ dětem ztížené podmínky pro to se prosadit, a to automaticky z toho důvodu, že se narodily jako Romové. Musejí se mnohem více snažit, aby je společnost přijala a dala jim šanci. Beňák (Hokynek, 2020) také upozorňuje na diskriminaci Romů v oblasti bydlení a neřešení problematiky soukromých ubytoven ze strany státu, kdy těmto lidem mnohdy nezbyvá nic jiného, než se uchýlit do nevyhovujících podmínek ubytovny a za tuto formu bydlení platit nepřiměřeně vysoké částky. Romské matky nezletilých dětí pak často vyhledávají ubytování v azylových domech pro matky s dětmi (Hokynek, 2020).

3.5.3 Postoj státu k řešení romské otázky

V dubnu 2021 byla vládou ČR schválena Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů (Strategie romské integrace) 2021–2030. Jedná se o dokument navazující na výnosy EU, především na Doporučení Rady o účinných opatřeních v oblasti integrace Romů v členských státech (2013/C 378/01) ze dne 9. 12. 2013, Zprávu o hodnocení rámce EU pro vnitrostátní strategie integrace Romů do roku 2020 a Strategický rámec pro rovnost, začlenění a účast Romů v EU. Zmíněné evropské dokumenty zavazují členské země do roku 2030 k naplnění těchto minimálních cílů (Úřad, 2021:8):

1. alespoň o polovinu snížit procento Romů, kteří byli vystaveni diskriminaci;
2. zdvojnásobit procento Romů, kteří svoji zkušenost s diskriminací ohlásí;
3. alespoň o polovinu snížit propast chudoby mezi Romy a obecnou populací;
4. alespoň o polovinu snížit rozdíl v účasti na předškolním vzdělávání;
5. alespoň o polovinu snížit podíl romských dětí, které navštěvují segregované základní školy v členských státech s významnou romskou populací;
6. alespoň o polovinu snížit rozdíly v zaměstnanosti a rozdíly v zaměstnanosti žen a mužů;
7. alespoň o polovinu snížit rozdíly ve střední délce života;
8. alespoň o třetinu snížit rozdíly, pokud jde o deprivaci v oblasti bydlení;
9. zajistit, aby alespoň 95 % Romů mělo přístup k vodě z vodovodu.“

Oddělení kanceláře Rady vlády po záležitosti romské menšiny (dále jen „Kancelář RVZRM“) ve své každoroční zprávě identifikovala následující nedostatky a problémy vyžadující přijetí opatření (Úřad, 2021):

- Podpora výzkumu – Česká republika v současné době nedisponuje potřebným množstvím analýz, šetření a výzkumů, která by se vztahovala k romské problematice na území celého státu
- Nízká účast Romů na řešení veřejných záležitostí – participace Romů na tvorbě strategií je klíčová pro jejich emancipaci, zdraví i pozitivní změnu veřejného mínění ve vztahu k této menšině
- Vysoká míra pocíťované diskriminace a obtěžování nebo pronásledování z důvodu romské národnosti – „56 % respondentů uvedlo, že bylo v posledních 12 měsících obtěžováno nebo pronásledováno na základě romského původu“ (Úřad, 2021:15)
- „Nízká účast romských dětí v předškolním vzdělávání (s výjimkou účasti na posledním povinném ročníku).“ (Úřad, 2021:15)
- Nedokončení následného vzdělání romskými žáky – odchody romských žáků ve věku 18-24 let ze vzdělávání se pohybují nad 50%
- Existence vyloučených lokalit a v nich nízká kvalita bydlení – v ČR se nachází okolo 600 vyloučených lokalit a jejich obyvatelé jsou z 80% Romové
- Diskriminace Romů na trhu s bydlením – v posledních 5 letech se až 65% respondentů z řad Romů cítilo diskriminovaných v oblasti hledání bydlení
- Absence zákona o sociálním bydlení - „... vzhledem k neustálému odkládání přijetí zákona o sociálním bydlení (...) hrozí riziko, že dostupnost bydlení pro různě ohrožené skupiny obyvatel se bude nadále zhoršovat a počet těchto obyvatel poroste.“ (NKÚ dle Úřad, 2021:18)
- Dlouhodobě vysoká nezaměstnanost u Romů oproti zbytku populace
- Nižší délka života – cca o 10 let kratší průměrná délka života Romů oproti zbytku populace
- Odškodnění obětí nucených sterilizací – ke kterým docházelo hlavně za minulého režimu
- Příjmová chudoba a zadlužení Romů – Romové jsou šestkrát častěji ohroženi chudobou; zadlužení pak souvisí s výše zmíněnými problémy

3.6 Časové omezení poskytování sociální služby v azylových domech

Azylové domy pro matky s dětmi fungují v rámci zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, a jeho prováděcí vyhlášky č. 505/2006 Sb. Jedná se o pobytové služby sociální prevence, tedy služby, které „...*napomáhají zabránit sociálnímu vyloučení osob, které jsou tímto ohroženy pro krizovou sociální situaci, životní návyky a způsob života vedoucí ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňující prostředí a ohrožení práv a oprávněných zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby. Cílem služeb sociální prevence je napomáhat osobám k překonání jejich nepříznivé sociální situace a chránit společnost před vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů*“ (Zákon č. 108/2006 Sb.), a zákon stanoví, že pobyt v azylovém domě je časově omezen na maximální dobu pobytu, která zpravidla nepřesáhne jeden rok (Vyhláška č. 505/2006 Sb.).

Omezení pobytu v azylovém domě na maximální dobu jednoho roku je pro mnoho žen faktorem, který jejich již tak obtížnou situaci může ještě ztížit. Většině žen se během jednoho roku nepodaří našetřit na kauci a nalézt vlastní bydlení, matky malých dětí nemohou nastoupit do práce, protože školky dávají pro nedostatek míst přednost dětem starším a těm s trvalým pobytem v daném městě. Tyto ženy pak nemají jinou možnost, než doufat, že najdou místo v jiném azylovém domě. Pro ně i jejich děti to znamená zpřetrhání sociálních vazeb, opuštění známých míst a neustálou nejistotu (Novotná, 2019). Sociální pracovníce azylových domů dle Novotné (Martinek, 2019) upozorňují na to, že jeden rok na ošetření situace klientek a jejich dětí a na nalezení vhodného bydlení nestačí, a doporučují prodloužení této doby. Novotná dále uvádí, že z rozhovorů s pracovníci OSPOD a azylových domů vyplynulo, že po ročním pobytu v azylovém domě se polovina klientek s dětmi přesouvá do dalších azylových domů (Martinek, 2019). Informace uvedené v tomto odstavci jsou z roku 2019. V současné době lze předpokládat, že možnosti klientek azylových domů důstojně bydlet jsou o poznání omezenější vlivem zdražování energií, nájemného a neřešením bytové situace chudých lidí ze strany státu.

3.7 Problematika následného bydlení klientek azylových domů pro matky s dětmi

Hlavní potřebou klientek azylových domů bývá ve většině případů nalézt vhodné a dostupné bydlení, ve kterém by mohly se svými dětmi dlouhodobě žít. Pro klientky je však čím dál obtížnější získat bydlení na současném trhu, protože poptávka po nájemním bydlení převyšuje nabídku a pronajímatelé si často vybírají nájemníky z řad majoritní etnické skupiny, zaměstnané lidi a úplné rodiny s méně dětmi. Klientky azylových domů, často matky samoživitelky, někdy romského původu, pak nemají šanci na získání komerčního pronájmu vlivem společenských stereotypů a předsudků, a kvůli vysokým nákladům s bydlením spojených. Významnou překážkou bývají vysoké kauce, které matky samoživitelky (pochopitelně i otcové samoživitelé) mnohdy nemají šanci zaplatit (Froňková, 2018). V tomto kontextu se mi jeví jako důležité zmínit roli státu a jeho doposud podniknuté kroky vedoucí k pomoci lidem v bytové nouzi. Jsem si vědoma toho, že toto téma je příliš složité na to, aby se dalo obsáhnout v jedné podkapitole diplomové práce, proto jsem se rozhodla zaměřit se pouze na plánovaný zákon o sociálním bydlení.

3.7.1 Sociální bydlení v České republice

„Právo na bydlení je jednoznačně právem požívajícím ochrany ze strany státu. Nutno však uvést, že již z formulace tohoto práva vyplývá, že toto právo není absolutní. Ve všech výše uvedených dokumentech je spojováno s určitými sociálními skupinami, s rodinami, starými osobami atp. Zároveň nemůže být vykládáno jako povinnost státu zajistit každému přiměřenou životní úroveň, včetně bydlení. Úkolem jednotlivých států je „pouze“ vytvořit takové podmínky, které umožní maximální možnou realizaci tohoto práva. V rámci budoucí právní úpravy vznikne osobám, které splní podmínky cílové skupiny, právo na pomoc státu pro vyřešení své bytové nouze. Toto právo bude v praxi realizováno pomocí nástrojů sociální politiky (sociální služby, sociální práce a sociální dávky) a nástrojů politiky bytové (dvou forem sociálního bydlení: sociální a dostupné byty)“ (MPSV, 2015:15).

Od 1. 1. 1992 skončila obcím povinnost zajistit dostatečný počet sociálních bytů. Značná část původně obecních bytů byla privatizována, což odstartovalo zhoršující se dostupnost bydlení a s tím spojený nárůst bezdomovectví. Na potřebnost vzniku zákona o sociálním bydlení začal v roce 2003 upozorňovat tehdejší ombudsman Otakar Motejl, v roce 2008 předložil koncepci sociálního bydlení tehdejší ministr pro místní rozvoj Jiří

Čunek, od které bylo nakonec upuštěno (koncepce byla kritizována pro segregaci lidí v bytové nouzi) (Platforma, 2017). V roce 2013 vznikla Platforma pro sociální bydlení, jejímž cílem je prosadit zákon o sociálním bydlení. Důvodem je především zvyšující se počet osob ohrožených ztrátou bydlení, či osob vynakládajících více než 40% příjmu na náklady spojené s bydlením. V roce 2018 dokončilo Ministerstvo pro místní rozvoj věcný záměr Zákona o sociálním bydlení, premiér Babiš ho však odmítl s tím, že problematika bytové nouze bude řešena dotačním programem pro obce na výstavbu bytů. O dotační program však není ze strany měst a obcí příliš velký zájem (Platforma, 2018). Tato informace o plánovaném zákoně o sociálním bydlení je poslední, která se mi podařila dohledat.

Z praxe sociální pracovnice v azylovém domě pro matky s dětmi vnímám, že být klientkou azylového domu je při hledání bydlení velké stigma, a pokud se najde pronajímatel, který by klientce s dítětem/děti byt pronajal (většinou jde o byty, o které není velký zájem), jedná se v takovém případě o klientku, která nemá romský původ a svou vizáží a celkovým projevem se přibližuje ideálu lidí ze střední třídy. Ostatní klientky pak mají většinou na výběr mezi jiným azylovým domem a soukromou ubytovnou, kde jsou často otřesné podmínky pro pobyt lidí za cenu nezřídka převyšující běžné nájemné v menším bytě.

Shrnutí 3. kapitoly

V této kapitole jsem se věnovala příčinám pobytů klientek v azylových domech pro matky s dětmi. Jako první byla popsána problematika osamocení rodičovství, byť rozhodně není pravidlem, že se do azylových domů pro matky s dětmi dostávají pouze matky samoživitelky. Osamocené rodičovství se v drtivé většině týká žen, a jejich situace může být velmi náročná. Kromě toho, že musejí samy zajišťovat péči o děti, bývají matky samoživitelky často znevýhodňované oproti ženám z úplných rodin i mužům samoživitelům - vlivem společenských předsudků mohou být diskriminovány např. v oblasti práce či bydlení. Na zkušenost klientek se stereotypy a předsudky a jejich případným vlivem na opakované pobyty klientek v azylových domech pro matky s dětmi se zaměřím v praktické části této práce.

Dalším důvodem podání žádosti v azylovém domě pro matky s dětmi bývá domácí násilí. Obětí domácího násilí se může stát kterýkoliv člen domácnosti, ale nejvíce zastoupenou skupinu tvoří ženy, což je pravděpodobně mj. odrazem kulturně

zakořeněné mužské dominance. V praktické části této práce budu zjišťovat, zda a jakou roli sehrálo domácí násilí na opakované pobyty klientek v azylových domech pro matky s dětmi.

Pobyt klientek v azylových domech pro matky s dětmi může souviset také se závislostí, která se může týkat jak samotné klientky, tak její blízké osoby, typicky partnera. V názvu mé práce je uvedeno, že se zaměřím na strukturální příčiny, a uvědomuji si, že původ vzniku závislosti bývá spatřován spíše na straně jedince se závislostí. Vznik sociálních problémů u jednotlivců, včetně závislosti, ale významně ovlivňuje prostředí a vztahy, ve kterých se formovala jejich osobnost, i jejich současné podmínky a možnosti, z této perspektivy je tedy možné problematiku závislosti zahrnout jako strukturální příčinu pobytu klientek v azylových domech pro matky s dětmi. V praktické části se budu ptát, zda a jakou roli sehrála závislost v opakovaných pobytech klientek v azylových domech pro matky s dětmi.

S pobyty klientek azylových domů pro matky s dětmi často souvisí jejich zadlužení. Jedná se nejen o problém individuální, ale rovněž strukturální, protože, jak je popsáno v kapitole 3.4, zadlužování lidí je výhodné – a tudíž žádoucí – pro subjekty, které se na vymáhání dluhů podílejí. Výskyt dluhů a jejich případný vliv na opakované pobyty klientek v azylových domech je dalším dílčím cílem mého výzkumu.

Následující podkapitola pojednává o možnostech etnických minorit, resp. romské minority v české společnosti, jejich šancích a přístupu ke zdrojům. Romové bývají dlouhodobě předmětem stereotypů, předsudků i nenávisti ze strany majority, proto budu v praktické části zkoumat, zda a jaký vliv má etnicita respondentek na jejich opakované pobyty v azylových domech pro matky s dětmi.

Pro mnoho klientek azylových domů pro matky s dětmi představuje komplikaci časové omezení pobytu v zařízení na maximální dobu jednoho roku, o čemž jsem psala v podkapitole 3.6. Zjistit, zda má toto omezení vliv na opakované pobyty v azylových domech u dotazovaných klientek, je dalším dílčím cílem mého výzkumu.

Častým důvodem pro vyhledání azylového domu je nedostatek vhodného bydlení, který pociťují především matky samoživitelky. Problém pro ně představují nejen vysoké kauce, ale také ceny nájmu, které mnohdy nemají šanci platit. Větší města obvykle disponují městskými byty, ale jejich počet ani zdaleka neuspokojí všechny potřebné.

Odborníci dlouhodobě upozorňují na nutnost přijetí zákona o sociálním bydlení, ale žádná z posledních vlád se touto problematikou dostatečně nezabývala. Posledním dílčím cílem v praktické části této práce je zjistit, zda a jakou roli sehrála v opakovaných pobytech klientek v azylových domech nedostatečná nabídka dostupného bydlení.

III. Empirická část

4 Metodika realizace výzkumu

V předchozí kapitole této práce jsem se snažila teoreticky popsat důvody pobytů klientek v azylových domech pro matky s dětmi s důrazem na strukturální příčiny, tedy na příčiny na straně sociálního prostředí na mikro, mezo a makroúrovni. Informace předložené v teoretické části práce budou následně zkoumány a rozvíjeny v rámci výzkumu. V této kapitole představím hlavní cíl výzkumného šetření, dílčí cíle, a popíši zvolenou výzkumnou strategii a techniku vybranou k jeho dosažení. Následovat bude operacionalizace dílčích cílů do zkoumatelné podoby formou transformační tabulky, dále představení výzkumného souboru, způsob sběru a zpracování údajů, a na závěr kapitoly budou zmíněny etické aspekty a rizika výzkumu.

Hlavní cíl a dílčí cíle výzkumného šetření

Výzkumný problém se odehrává v sociální realitě a představuje cosi problematického, něco, čemu jsme dosud zcela neporozuměli a o čem potřebujeme získat více informací, abychom byli schopni k danému jevu zaujmout nějaký postoj (Švaříček, Šed'ová, 2007). Moravcová (dle Hašková, 2020:34) chápe výzkum jako „... *způsob řešení problémů, kterým se rozšiřují hranice vědomostí lidstva. Potvrzují či vyvracejí se jím dosavadní poznatky anebo se získávají poznatky nové.*“

4.1 Formulace hlavního cíle výzkumného šetření a jeho dílčích cílů

Hlavním cílem mé diplomové práce je zjistit a popsat **důvody opakovaných pobytů klientek v azylových domech pro matky s dětmi (vč. stěhování mezi jednotlivými zařízeními) s důrazem na příčiny na straně jejich sociálního prostředí**, a to na mikro, mezo i makro úrovni. V teoretické části práce byly popsány jevy a situace vedoucí těhotné ženy či matky s dětmi k podání žádosti o poskytování sociální služby v azylovém domě. V empirické části práce se zaměřím na to, zda a jaký vliv měly dané jevy a situace popsané v teoretické části na skutečnost, že tazatelky využily služeb azylových domů opakovaně.

Formulace hlavního cíle výzkumného šetření je totožná s formulací hlavního cíle diplomové práce, a tedy zní následovně: zjistit a popsat **důvody opakovaných pobytů**

klientek v azylových domech pro matky s dětmi (vč. stěhování mezi jednotlivými zařízeními) s důrazem na příčiny na straně jejich sociálního prostředí, a to na mikro, mezo i makro úrovni. Hlavní cíl výzkumného šetření je členěn do následujících dílčích cílů (dále DC):

DC 1: Zjistit, zda a jakou roli sehrály v opakovaných pobytech klientek v AD předsudky spojené se ženami samoživitelkami.

DC 2: Zjistit, zda a jakou roli sehrálo v opakovaných pobytech klientek v AD domácí násilí ze strany partnera.

DC 3: Zjistit, zda a jakou roli sehrála v opakovaných pobytech klientek v AD závislost (vlastní či u osoby ze společné domácnosti – především u partnera).

DC 4: Zjistit, zda a jakou roli sehrálo v opakovaných pobytech klientek v AD zadlužení.

DC 5: Zjistit, zda a jakou roli sehrála v opakovaných pobytech klientek v AD jejich příslušnost k rase či etniku.

DC 6: Zjistit, jak dotazované klientky vnímají časové omezení poskytování sociální služby v azylových domech ve vztahu k jejich opakovaným pobytům v těchto zařízeních.

DC 7: Zjistit, zda a jakou roli sehrála v opakovaných pobytech klientek v AD nedostatečná nabídka dostupného bydlení.

4.2 Zvolená výzkumná strategie

Pro svůj výzkum jsem se rozhodla použít kvalitativní výzkumnou strategii. Důvodem tohoto výběru je, že téma výzkumu této práce vyžaduje hloubkové zkoumání jednotlivých sociálních jevů, jejich souvislostí, a holistický přístup zaměřený na celkovou situaci respondentek, což právě kvalitativní výzkum umožňuje (Mišovič, 2019). Význam kvalitativního výzkumu se především v humanitních vědách neustále zvyšuje pro jeho užitečnost při zkoumání života lidí, společenských procesů, historie apod. (Hendl, 2005).

Kvalitativní výzkum se využívá tam, kde výzkumník identifikuje potřebu porozumět podstatě zkoumaných jevů, pochopit jejich souvislosti a vytvořit novou teorii. Úskalím tohoto typu výzkumu je omezený počet účastníků a tudíž jeho možná nízká vypovídající hodnota, na druhou stranu lze kvalitativním šetřením získat velmi mnoho informací o zkoumaném jevu (Mišovič, 2019). V teoretické části práce bylo popsáno několik sociálních problémů či situací, které vedou těhotné ženy a matky s dětmi k podání žádosti o poskytování sociální služby v azylovém domě. Pokud bych pro svůj výzkum zvolila kvantitativní strategii, pravděpodobně bych mohla získat velké množství informací (Mišovič, 2019) o tom, zda se na opakovaných pobytech klientek v azylových domech pro matky s dětmi podílí samoživitelství, domácí násilí, závislost, zadluženost, rasová příslušnost, omezená doba pobytu v azylovém domě nebo nedostatek bydlení. Takto získané informace by ale postrádaly kontext toho, jakým způsobem daná situace ovlivnila potřebu opakovaně využít služby azylových domů, a také by nebylo možné zachytit případné souvislosti mezi jednotlivými situacemi či problémy. Z toho důvodu se pro zkoumání výše uvedeného více hodí šetření kvalitativní, které dle Olecké (2010) prokazuje vysokou validitu, což je dáno jednak jeho hloubkovým charakterem, a dále tím, že získaná data obvykle procházejí pouze minimální transformací. „*Kvalitativní výzkum má induktivní charakter, což znamená, že hypotézy se ucelují postupně ze získávaných informací. Během kvalitativního zkoumání sbíráme všechna data, mezi nimiž se postupně snažíme nalézt nějakou strukturu a pravidelnost.*“ (Olecká, Ivanová dle Hašková, 2020).

4.2.1 Zvolená technika sběru dat

Pro realizaci výzkumu jsem zvolila techniku polostrukturovaného rozhovoru. Polostrukturovaný rozhovor je veden podle předem připraveného schématu otázek, které výzkumník/výzkumnice pokládá respondentům/respondentkám, a které systematicky směřují k naplnění výzkumného záměru (Miovský dle Mišovič, 2019). Zároveň polostrukturovaný rozhovor umožňuje značnou míru flexibility při jeho samotné realizaci, což může např. při pokládání doplňujících otázek pomoci vyjevit a pochopit skryté kontexty a souvislosti zkoumaného jevu (Mišovič, 2019).

Základem polostrukturovaného rozhovoru je konverzace mezi výzkumníkem a dotazovaným, která respondentovi dovoluje hovořit přirozeně. Respondentka a výzkumnice jsou během rozhovoru rovnocennými partnerkami (Mišovič, 2019). Výše popsané charakteristiky zvolené výzkumné techniky představují i důvody pro její výběr

v rámci mého výzkumu. Otázky uvedené v transformační tabulce (níže) tvoří osnovu a jádro každého rozhovoru. Vzhledem k formulaci hlavního výzkumného cíle „...zjistit a popsat důvody opakovaných pobytů...“ předpokládám, že realizovaný výzkum odkryje nejen, zda se jednotlivé jevy a situace podílely na opakovaných pobytech klientek v azylových domech, ale také způsob jejich vlivu a jejich různé souvislosti.

4.3 Transformace dílčích cílů do zkoumatelné podoby

Pro naplnění jednotlivých dílčích cílů byly tyto transformovány vždy do několika tazatelských otázek s cílem převodu výzkumného problému do empiricky testovatelné podoby (Buriánek, 2017) prostřednictvím transformační tabulky.

Tabulka č. 1: Transformační tabulka

DÍLČÍ CÍLE (DC)	DÍLČÍ CÍLE DRUHÉHO ŘÁDU	INDIKÁTORY	TAZATELSKÉ OTÁZKY (TO)
DC 1: Zjistit, zda a jakou roli sehrály v opakovaných pobytech klientek v AD předsudky spojené se ženami samoživitelkami.	DC 1.1: Zjistit zkušenost respondentek se samoživitelstvím.	<i>Zkušenost se samoživitelstvím</i>	TO 1: Jste samoživitelka? Jak dlouho?
	DC 1.2: Zjistit zkušenost respondentek s předsudky vůči samoživitelkám.	<i>Postoj blízkého okolí k matce samoživitelce (vliv prostředí na mikroúrovni)</i>	TO 2: Jak vnímá vaše rodina a blízcí přátelé to, že jste samoživitelka? Nabídl vám někdo z vašich blízkých pomoc při hledání či udržení bydlení?
		<i>Postoj pronajímatelů k matkám samoživitelkám (vliv prostředí na mezoúrovni)</i>	TO 3: Máte zkušenost s odlišnými postoji pronajímatelů bytů vůči zájemkyním samoživitelkám oproti postojům k párům či úplným rodinám? Jakou?

	DC 1.3: Zjistit souvislost mezi opakovanými pobyty v AD a samoživitelstvím.	<i>Socioekonomický status matek samoživitelek</i>	TO 4: Souvisí vaše opakované pobyty v AD se skutečností, že jste matka samoživitelka? Jakým způsobem?
DC 2: Zjistit, zda a jakou roli sehrálo v opakovaných pobytech klientek v AD domácí násilí ze strany partnera.	DC 2.1: Zjistit zkušenost respondentek s DN.	<i>Zkušenost s domácím násilím</i>	TO 5: Zažívala jste ve vztahu domácí násilí?
	DC 2.2: Zjistit souvislost mezi DN a opakovanými pobyty v AD.	<i>DN jako důvod opakovaného využití služeb AD</i>	TO 6: Zažívala jste domácí násilí mezi jednotlivými pobyty v zařízení a bylo toto důvodem pro opakované podání žádosti o poskytování sociální služby v AD?
DC 3: Zjistit, zda a jakou roli sehrála v opakovaných pobytech klientek v AD závislost (vlastní či u osoby ze společné domácnosti – především u partnera).	DC 3.1: Zjistit zkušenost respondentek se závislostí.	<i>Osobní zkušenost se závislostí</i>	TO 7: Máte osobní zkušenost se závislostí na nějaké návykové látce (kromě tabáku) či např. s gamblingem?
		<i>Zkušenost se závislostí u partnera či jiné blízké osoby</i>	TO 8: Máte zkušenost se závislostí u partnera nebo jiného blízkého člověka?
	DC 3.2: Zjistit případnou souvislost mezi závislostí a opakovanými pobyty v AD.	<i>Souvislost mezi závislostí a opakovanými pobyty v AD</i>	TO 9: <i>Je-li odpověď alespoň na jednu z dvou předchozích otázek „ano“:</i> Souvisela tato závislost s vašimi opakovanými pobyty v AD? Jakým způsobem?
DC 4: Zjistit, zda a jakou roli sehrálo v opakovaných pobytech	DC 4.1: Zjistit informace o aktuální zadluženosti respondentek.	<i>Aktuální zadluženost respondentek</i>	TO 10: Máte nějaké dluhy?

klientek v AD zadlužení.	DC 4.2: Zjistit souvislost mezi zadlužením a pobyty v AD	<i>Souvislost mezi zadlužením a opakovanými pobyty v AD</i>	TO 11: Je-li odpověď na předchozí otázku „ano“:Souviselo zadlužení s vašimi opakovanými pobyty v AD? Jakým způsobem?
DC 5: Zjistit, zda a jakou roli sehrály v opakovaných pobytech klientek v AD stereotypy vůči jejich rase či etniku.	DC 5.1: Zjistit rasovou/etnickou příslušnost respondentek.	<i>Rasová/etnická příslušnost</i>	TO 12: K jaké rase či etniku se hlásíte?
	DC 5.2: Zjistit zkušenost respondentek se stereotypy a předsudky společnosti vůči lidem jiné rasy či etnicity při hledání bydlení	<i>Rasová diskriminace při řešení bytové situace</i>	TO 13: Myslíte si, že vaše rasa nebo etnikum ovlivňuje váš přístup k bydlení? Jakým způsobem?
	DC 5.3: Zjistit souvislost mezi rasou/etnicitou respondentek a opakovanými pobyty v AD.	<i>Souvislost mezi rasou/etnicitou a opakovanými pobyty v AD</i>	TO 14: Souvisí nějak výše popsané s vašimi opakovanými pobyty v azylovém domě?
DC 6: Zjistit, jak dotazované klientky vnímají časové omezení poskytování sociální služby v azylových domech ve vztahu k jejich opakovaným	DC 6.1: Zjistit, zda časové omezení pobytu v AD přímo ovlivňuje/ovlivnilo situaci respondentek a jakým způsobem.	<i>Časové omezení pobytu v AD z pohledu klientek</i>	TO 15: Ovlivnilo nebo ovlivňuje toto časové omezení nějak vaši situaci? Jakým způsobem?

pobytům v těchto zařízeních.			
DC 7: Zjistit, zda a jakou roli sehrála v opakovaných pobytech klientek v AD nedostatečná nabídka dostupného bydlení.	DC 7.1: Zjistit, jakou zkušenost mají klientky AD s ne/dostatečnou nabídkou dostupného bydlení.	<i>Nedostatečná nabídka dostupného bydlení.</i>	TO 16: Když jste se pokoušela mezi pobyty v AD nalézt bydlení, jak pro vás bylo nabízené bydlení dostupné?
	DC 7.2: Zjistit, jak ne/dostatečná nabídka dostupného bydlení ovlivnila opakovaný pobyt klientek v AD.	<i>Překážky v oblasti bydlení pro klientky AD</i>	TO 17: Snažila jste se před (každým) nástupem do AD nalézt běžné bydlení, např. nájemní byt? Proč podle vás toto řešení nevyšlo?
			TO 18: Pracujete na hledání bydlení během vašeho současného pobytu v AD? Z jakého důvodu se podle vás zatím nedaří? / <i>Jedná-li se o bývalou klientku:</i> Jste spokojená s vaším současným bydlením? V čem ano a v čem ne?

4.4 Volba výzkumného souboru

Výběr výzkumného souboru (vzorku) v kvalitativním výzkumu souží k reprezentaci daného tématu a je podřízen zjišťovanému problému. „*K bližšímu určení vzorku slouží stanovení základní jednotky, která musí být počítatelná, měřitelná, popsateľná, lokalizovatelná a ohraničiteľná.*“ (Mišovič, 2019:41).

Výběr vzorku pro toto šetření byl realizován technikou cíleného, resp. účelového výběru, což znamená, že informantky byly vybrány cíleně na základě jejich určitých charakteristik (Mišovič, 2019). Všechny respondentky mají společnou vlastnost, která je

vázána na hlavní cíl práce, tedy zkušenost s opakovanými pobyty v azylových domech pro matky s dětmi. Další charakteristiky se váží na dílčí cíle a všechny z nich se nemusejí týkat všech dotazovaných. Výzkumný soubor byl vybírán tak, aby poskytl dostatek požadovaných informací a tím pádem mohlo dojít k saturaci dat (Mišovič, 2019). Zároveň jsem se snažila vybrat výzkumný vzorek podle toho, aby zastoupení jednotlivých jevů a situací uvedených v dílčích cílech subjektivně odpovídalo četnosti klientek ChDMD, kterých se dané jevy a situace týkají.

Výzkumný soubor zahrnuje celkem šest žen. Čtyři z nich jsou stávajícími (v době realizace rozhovorů) a dvě z nich bývalými klientkami Charitního domova pro matky s dětmi v Havlíčkově Brodě (dále „ChDMD“), a všechny z nich využily služby azylového domu pro matky s dětmi opakovaně (ať už v ChDMD nebo v jiném zařízení). Respondentky budou označovány písmenem K a číslicí 1-6, tedy K1, K2 atd. V tabulce níže jsou uvedeny základní informace o jednotlivých respondentkách.

Tabulka č. 2: Seznam respondentek

Označení respondentky	Věk respondentky	Počet dětí	O kolikátý pobyt v AD se jedná
K1	32	1	4.
K2	41	7, u sebe 1	9.
K3	27	3	3.
K4	22	3	3.
K5	31	5, u sebe 1	2.
K6	35	4, u sebe 2	2.

4.5 Průběh realizace výzkumného šetření

V prvé řadě bylo třeba si uvědomit, v jaké pozici budu vůči respondentkám jakožto výzkumnice. Švaříček a Šedřová (2007) popisují několik typů výzkumnických rolí, přičemž já spadám do role „zasvěcence“. Zasvěcenec se s dotazovanými setkává i v rámci jiných aktivit než výzkumných (Švaříček, Šedřová, 2007), a informantky mého výzkumu jsou zároveň současné či bývalé klientky ChDMD, kde pracují jako sociální pracovnice. Rizikem této výzkumnické role je možná absence odstupů od zkoumané reality.

Informantky byly individuálně požádány o výzkumný rozhovor a seznámeny s jeho obsahem a účelem, všechny dotázané s účastí souhlasily. Následně byl domluven termín a čas rozhovoru podle možností dotazovaných, a místo jeho realizace (rozhovory se uskutečnily ve společenské místnosti ChDMD, kde byl zajištěn klid a soukromí). Informantky byly také požádány o možnost nahrávání rozhovoru, všechny souhlasily, a byla jim zaručena anonymizace všech poskytnutých údajů. Na začátku každého rozhovoru jsem se dotazovaných opět zeptala, zda mohu rozhovor nahrávat, pro případ nesouhlasu jsem byla připravena odpovědi zaznamenávat písemně. Kroky popsané v tomto odstavci jsou dle Mišoviče (2019).

4.6 Způsob zpracování získaných údajů

K převedení nahrávek do textové podoby jsem se rozhodla použít techniku doslovné transkripce. Ta je dle Mišoviče (2019) vhodná pro začínající výzkumníky, protože ti nemají dostatek zkušeností, aby si podle paměti vybavili a oddělili podstatné informace získané v rámci rozhovoru.

Následně bude provedena kvalitativní analýza dat, tedy „... *systematické nenumerické organizování dat s cílem odhalit témata, pravidelnost, kvality a vztahy.*“ (Hendl, 2005:213). V rámci jednotlivých dílčích cílů budou shromažďovány získané informace, které budou následně kódovány, interpretovány, a nakonec dojde k vyvození závěrů a jejich verifikaci (Mišovič, 2019).

4.7 Etické aspekty a rizika výzkumu

Jako významný etický aspekt tohoto výzkumu vnímám fakt, že vzhledem k mé podrobné znalosti příběhů jednotlivých respondentek (pracuji jako sociální pracovnice v Charitním domově pro matky s dětmi v Havlíčkově Brodě, kde se výzkum realizoval) mohu být při samotných rozhovorech i při interpretaci dat nereflektovaně zaujatá, což by mohlo výsledky výzkumu zkreslit. S tímto faktem může souviset také možnost, že by se dotazované mohly zdráhat účast ve výzkumu odmítnout vzhledem k naší vzájemné roli klientky vs. sociální pracovnice. Toto riziko jsem se snažila ošetřit vysvětlováním a ujišťováním, že účast ve výzkumu je dobrovolná a případné odmítnutí je pochopitelné a nijak nenaruší náš profesionální vztah.

Další etické riziko vyplývá ze samotné podstaty kvalitativního výzkumu, kdy vzhledem k nízkému počtu informantek nemusí být jeho výsledky aplikovatelné na zkoumanou populaci jako celek (Švaříček, Šed'ová, 2007).

Etickým aspektem či rizikem je také citlivost většiny dílčích cílů tohoto výzkumu, kdy pokládáním otázek může dojít k jitrění prožitých traumat dotazovaných. Informantkám jsem na začátku rozhovoru i v jeho průběhu připomínala, že mají právo kdykoliv říci, že o tomto tématu nechtějí hovořit, nebo mohou rozhovor v kterékoliv jeho fázi ukončit.

V průběhu realizace rozhovorů jsem zjistila, že některé otázky jsou formulovány složitě a některé respondentky jim bez znalosti formulace dílčích cílů úplně nerozumí. Respondentky jsem na začátku rozhovoru upozornila na možnou nesrozumitelnost otázek z mé strany a vyzvala je, aby se ptaly, a zároveň jsem se snažila formulování otázek přizpůsobit tak, aby rozhovory plynuly bez těchto nedorozumění.

5 Interpretace získaných údajů

V této kapitole budou interpretovány a vyhodnoceny údaje získané v rámci výzkumného šetření. Kapitola je členěna na podkapitoly, kdy v každé z nich budou analyzovány údaje získané z provedených rozhovorů s respondentkami, a na jejím konci bude shrnutí hlavních výzkumných zjištění. Ta by měla představit dosažení hlavního cíle výzkumu této diplomové práce, který zní: **zjistit a popsat důvody opakovaných pobytů klientek v azylových domech pro matky s dětmi (vč. stěhování mezi jednotlivými zařízeními) s důrazem na příčiny na straně jejich sociálního prostředí**, a to na mikro, mezo i makro úrovni. Respondentkami byly čtyři současné a dvě bývalé klientky Charitního domova pro matky s dětmi v Havlíčkově Brodě, které spojuje zkušenost s opakovanými pobyty v azylových domech pro matky s dětmi.

5.1 Interpretace a vyhodnocení DC1: Zjistit, zda a jakou roli sehrály v opakovaných pobytech klientek v AD předsudky spojené se ženami samoživitelkami

Prvním dílčím cílem tohoto výzkumného šetření je zjistit, zda a jakou roli sehrály v opakovaných pobytech klientek v azylových domech předsudky spojené se ženami samoživitelkami.

Zkušenost respondentek se samoživitelstvím

Prvním indikátorem tohoto dílčího cíle je zkušenost respondentek se samoživitelstvím. Tuto zkušenost potvrdily všechny dotazované, přičemž jedna z nich se za samoživitelku aktuálně nepovažuje, ale v minulosti jí byla.

Postoj blízkého okolí k matce samoživitelce

Dalším indikátorem je postoj blízkého okolí k matce samoživitelce. Většina respondentek se vyjádřila tak, že jejich rodina a blízké okolí vnímá skutečnost, že jsou samoživitelky, **neutrálně**, a zároveň jim v této souvislosti nemohou z různých důvodů nabídnout pomoc. Respondentka K1 odpověděla na otázku, jak vnímá rodina a blízcí přátelé to, že je samoživitelka, a zda jí někdo nabídl pomoc s bydlením, následovně: „*Hm, to nevím, asi normálně. Ne.*“ Informantky K3 a K4 odpověď více rozvedly. K3 uvedla, že její rodina o ní zpočátku **pochybovala**: „*Nejdřív si mysleli, že to nezvládnou, ale teď už to vnímají normálně. Jako, snažej se mi pomoci, mamka je na ubytovně a taky se dívá na pronájmy, a několikrát jsme bydleli s dětma u tety, když jsme neměli kam jít. Ale tam to nešlo. Je jich pět a mají 2+1. Teta za mě taky zaplatila kauci na ubytovně.*“

Odlišnou zkušenost má respondentka K4, která sdělila, že její rodina reagovala na skutečnost, že odešla od partnera, **pozitivně**: „*Oni jsou rádi, že jsem se s *** (partnerem) rozešla.*“ K této odpovědi bych vzhledem ke své znalosti případu podotkla, že klientka K4 byla obětí domácího, proto se její rodině ulevilo, když zůstala s dětmi sama. Na otázku ohledně pomoci s hledáním či udržením bydlení ze strany blízkých odpověděla informantka K4 takto: „*Ne, nikdo. Máma bydlí na ubytovně a má další děti a táta je v jiným městě a taky má novou rodinu.*“

Postoj pronajímatelů k matkám samoživitelkám

Postoj pronajímatelů k matkám samoživitelkám představuje další indikátor tohoto dílčího cíle. Na otázku týkající se zkušenosti s odlišnými postoji pronajímatelů k samoživitelkám oproti párům či úplným rodinám odpověděly všechny dotazované kladně. Respondentky uvedly, že **pronajímatelé bytů o nájemnice samoživitelky nestojí, protože se obávají, že samotná žena s dětmi není dostatečně perspektivní z hlediska bezproblémového placení nájmu.** Respondentka K3 na tuto otázku odpověděla následovně: „*Každý chce celou rodinu s málo dětma. Boj se, že samoživitelka byt nezplatí, i když by se to z dávek dalo, než půjde malá do školky a já do práce. Sociální pracovnice se mnou chodila na prohlídky bytů a snažila se jim to vysvětlit a spočítat, ale nic.*“ Respondentka K6 zmínila, že má zkušenost s tím, že v postoji pronajímatelů **hraje také roli věk dětí potencionální nájemkyně**: „*Víte co, samoživitelky nikdo nechce. A už vůbec ne, když máte malý dítě. Možná tak nějaká ženská, která má děti velký a má fakt dobrou práci, tak to asi jo, ale jinak vůbec.*“ Respondentka K5 uvedla, že se opakovaně setkala s **požadavkem pronajímatelů na aktuální zaměstnání zájemců a zájemkyň, což znevýhodňuje matky na mateřské a rodičovské dovolené.**

Socioekonomický status matek samoživitelek

Posledním indikátorem tohoto dílčího cíle je socioekonomický status matek samoživitelek, tedy v užším smyslu, zda opakované pobyty v azylových domech souvisí s pozicí samoživitelky a jakým způsobem. Čtyři respondentky sdělily, že v jejich případech ano, a dvě uvedly, že částečně, protože ne všechny jejich pobyty v azylových domech byly kvůli samoživitelství. Na otázku, jakým způsobem tyto situace souvisí, se všechny dotazované shodly v tom, že jim jako **samoživitelkám nezbyvají peníze, z kterých by zaplatily kauci, že by možná nezvládly platit nájem, a že je nepravděpodobné, že by jim někdo pronajmul byt,** viz citace informantky K1: „*Ano,*

poprvé určitě, podruhé ne – to jsem měla partnera, a teď zase jo. No, že si jako samoživitelka, že si nemám šanci najít normální bydlení, zaplatit ho. A samoživitelce byt nikdo nepronajme.“ Respondentky K3 a K4 zmínily ještě jednu souvislost, a tou je **volba mezi bydlením na soukromé ubytovně a azylovým domem s ohledem na děti.** K3 hovořila o tom, že pro ni jako samoživitelku bylo dostupné bydlení na ubytovně, ale raději znovu podala žádost do azylového domu, protože nechtěla, aby v tomto všestranně nevhodném prostředí žily její děti. K4 sdělila následující: *„Souvisí tak, že jsem neměla jinou možnost, než jít na charitu, aby mi nevzali děti. Byt nemám a ani peníze. Kdybych zůstala s *** (partnerem) a on byl normální, tak bysme mohli mít byt, ale takhle to nejde.“*

Shrnutí DC1

Z výsledků prvního dílčího cíle vyplývá, že **stereotypy a předsudky spojené s matkami samoživitelkami se nejvíce projevují na mezoúrovni v oblasti bydlení,** kdy pronajímatelé bytů nemají o tuto skupinu zájemkyň zájem, protože se obávají, že samoživitelka nebude schopna platit nájem. Tento fakt se však **projevuje i na makroúrovni, kdy pro nemožnost získat bydlení často samotné matky s dětmi nemají jinou možnost, než opakovaně využívat služeb azylových domů pro matky s dětmi,** a to někdy i proto, že se obávají odebrání svých dětí pro nemožnost nalézt vhodné bydlení.

5.2 Interpretace a vyhodnocení DC2: Zjistit, zda a jakou roli sehrálo v opakovaných pobytech klientek v azylových domech pro matky s dětmi domácí násilí ze strany partnera

Druhý dílčí cíl se zabývá otázkou, zda a jakou roli sehrálo v opakovaných pobytech klientek v azylových domech pro matky s dětmi domácí násilí ze strany partnera

Zkušenost s domácím násilím

Zkušenost dotazovaných s domácím násilím je prvním indikátorem druhého dílčího cíle výzkumu, a **čtyři respondentky ze šesti uvedly, že byly obětí domácího násilí ze strany manžela či partnera.** Všechny čtyři respondentky na tuto otázku odpověděly pouze jednoslovným vyjádřením souhlasu.

Domácí násilí jako důvod opakovaného využití služeb azylových domů pro matky s dětmi

Dalším indikátorem je souvislost mezi zkušeností s domácím násilím a opakovanými pobyty v azylových domech pro matky s dětmi. Přestože formulace DC2 uvádí, že bude zjišťováno nejen to, zda domácím násilím souvisí s opakovanými pobyty klientek v azylových domech pro matky s dětmi, ale i role domácího násilí v opakovaných pobytech, jsem se na začátku výzkumu rozhodla omezit tento dílčí pouze na zjišťování toho, zda výskyt domácího násilí souvisel s potřebou využít opakovaně služby azylových domů. K této změně jsem přistoupila jednak z etických důvodů, kdy by vyvolávání vzpomínek na prožívané domácí násilí mohlo být pro dotazované ženy traumatizující, a také proto, že dopady domácího násilí na oběti a situace spojené s odchodem od agresora byly popsány v podkapitole 3.2. této práce a z mého pohledu je zbytečné, aby respondentky popisovaly evidentní souvislost mezi domácím násilím a podáním žádosti o poskytování sociální služby v azylovém domě.

Informantka K4 uvedla, že **domácí násilí bylo důvodem všech jejích pobytů** v azylovém domě. Informantka K1 označila **domácí násilí jako jeden z důvodů pobytů v azylových domech, ale nikoliv jediný**. Informantka K2 sdělila, že **domácí násilí bylo důvodem jejích pobytů v azylových domech v minulosti**, ale v posledních letech již ne. Naopak informantka K6 uvedla **domácí násilí jako důvod až svého posledního, tedy současného pobytu** v azylovém domě pro matky s dětmi, důvody předchozích pobytů v azylových domech byly jiné. Poslední zmíněná informantka se o prožitém domácím násilí více rozprávěla: „*S chlapem jsem asi dva roky. Než se narodila malá, tak se držel, ale pak už to prostě nešlo. Pořád řval na mě i na kluka, vyhrožoval, házel po mě věci, dokonce na mě vzal zahradní hadici. To byla poslední kapka, proto jsem šla na azyl. Ale malou má rád, jezdí za náma a prej se chce změnit. Tak nevím, co bude. Kdybych našla bydlení pro sebe a pro děti, tak bych to s ním skončila, ale takhle, když nemáme kam jít... Možná se k němu vrátím, aby děti měly normální bydlení.*“

Shrnutí DC2

Výsledek druhého dílčího cíle tohoto výzkumu poukazuje na to, že **domácí násilí bývá jedním z častých důvodů, proč se matky s dětmi rozhodnou využít služby azylových domů, a to i opakovaně**. Odpověď jedné z respondentek naznačuje také souvislost DC2 s DC7, který se týká nedostatečné nabídky bydlení, a s DC6, který

zjišťuje souvislost mezi opakovanými pobyty klientek v azylových domech pro matky s dětmi a časovým omezením pobytu v azylovém domě, viz část citace respondentky K6: „...Kdybych našla bydlení pro sebe a pro děti, tak bych to s ním skončila, ale takhle, když nemáme kam jít... Možná se k němu vrátím, aby děti měly normální bydlení.“

5.3 Interpretace a vyhodnocení DC3: Zjistit, zda a jakou roli sehrála v opakovaných pobytech klientek v azylových domech závislost (vlastní či u osoby ze společné domácnosti – především u partnera)

V podkapitole 3.3 této práce byla popsána problematika závislostí, protože nositelky tohoto sociálního problému nebo ženy, jejichž partneři se se závislostí potýkají, se rovněž mohou stát klientkami azylových domů pro matky s dětmi. V rámci DC3 byla zjišťována souvislost mezi závislostí a opakovanými pobyty matek s dětmi v azylových domech.

Osobní zkušenost se závislostí

Vlastní zkušenost dotazovaných se závislostí na nějaké návykové látce (vyjma tabáku) nebo např. s gamblingem je prvním indikátorem tohoto dílčího cíle. Dvě dotazované klientky vlastní zkušenost se závislostí **odmítly**, další dvě respondentky uvedly, že **mají osobní zkušenost s návykovými látkami, ale nejedná se o závislost**. Odpověď K3 zněla následovně: „*Naštěstí ne. Jako, zkusila jsem nějaký drogy kdysi, ale naštěstí jsem s tím nezačala. A alkohol si dám tak jednou za půl roku na cikánský zábavě, když tady je. A na Silvestra ještě. Jinak ne.*“, K4 odpověděla takto: „*Ne, jen dřív v pastáku jsem něco zkusila, ale mně to leze na hlavu, tak to nemůžu. A už mám děti, tak to nikdy.*“ Z odpovědi K6 se dá **zkušenost se závislostí z minulosti předpokládat**: „*No, já, to už je ale dávno... Nechci o tom mluvit. Teď už dlouho nic neberu, co mám kluka, takže už aspoň 9 let.*“ Respondentka K1 u sebe závislost **potvrdila**: „*Jo, ano, s obojím, já mám kombinovanou závislost - na drogách a na automatech.*“

Zkušenost se závislostí u partnera či jiné blízké osoby

Dalším indikátorem tohoto dílčího cíle je zkušenost se závislostí u partnera či jiné blízké osoby. Tuto zkušenost **uvedly** tři respondentky, přičemž se u všech z nich jednalo o **závislost u partnera na návykových látkách**. Dotazovaná K5 sdělila, že partnerů se závislostí měla více, K4 sdělila, že její bývalý partner pravidelně užíval

pervitin a marihuanu, a K1 uvedla, že její bývalý partner užíval, stejně jako ona, pervitin.

Souvislost mezi závislostí (vlastní či u blízké osoby) a opakovanými pobyty v azylových domech pro matky s dětmi

Posledním indikátorem v rámci třetího dílčího cíle je souvislost mezi závislostí a opakovanými pobyty v azylových domech, přičemž je myšlena vlastní závislost dotazované klientky nebo závislost jejího partnera (či jiné blízké osoby), příp. závislost obou z nich. Dvě dotazované tuto souvislost **potvrdily**, u respondentky K1 se jedná o **závislost její i partnerovu** a u respondentky K4 pouze o **závislost bývalého partnera**. K1 odpověděla takto: „*Souvisela vlastně s každým pobytem. Poprvé jsem musela kvůli OSPODu, podruhé jsme bydleli na ubytovně a partner pracoval, ale všechny peníze jsme profetovali, a teď... jsem na azylu, protože mám celkově pos*** život kvůli drogám.*“ K4 se k otázce souvislosti mezi závislostí a svými opakovanými pobyty v azylovém domě vyjádřila následovně: „*Ano, souvisela, protože on se začal chovat jako někdo jinej. Má schizofrenii a do toho drogy, takže mě zamykal na ubytovně i s dětma, kde mě mlátil, protože si dal do hlavy, že mám nějakýho Bulhara. Jsem ráda, že už je zpátky na Slovensku a můžu normálně chodit po městě. On mě taky pak všude sledoval.*“

Shrnutí DC3

Z výsledků třetího dílčího cíle lze usuzovat, že samotná **závislost ovlivňuje opakované pobyty klientek v azylových domech pro matky s dětmi spíše nepřímo**. Respondentka K4 uvedla, že s jejími pobyty v azylovém domě souvisela závislost jejího bývalého partnera, a to v tom smyslu, že se na ní pod vlivem drog dopouštěl domácího násilí – zde je patrná **souvislost s DC2**. Respondentka K1 popsala negativní vliv své a partnerovy závislosti na svoji celkovou socioekonomickou situaci, která opakovaně vedla k podání žádosti o sociální službu v azylovém domě. Zbylé respondentky vliv závislosti na opakované pobyty v azylových domech vyloučily.

5.4 Interpretace a vyhodnocení DC4: Zjistit, zda a jakou roli sehrálo v opakovaných pobytech klientek v azylových domech pro matky s dětmi zadlužení

Zadlužení představuje významný společenský fenomén, který se stává sociálním problémem tehdy, není-li dlužník schopen své závazky splácet. Teorii této problematiky jsem se věnovala v podkapitole 3.4, v této podkapitole budou analyzována zjištění výzkumného šetření zaměřeného na souvislost mezi zadlužením respondentek a jejich opakovanými pobyty v azylových domech pro matky s dětmi.

Aktuální zadluženost respondentek

Prvním indikátorem tohoto dílčího cíle je aktuální zadlužení dotazovaných. Pět ze šesti respondentek **uvedlo, že mají dluhy**, čtyři z nich pak sdělily, že mají dluhy vymáhané exekučně. Respondentka K3: *„Mám hrozně moc exekucí. Ani nevím za co.“*, respondentka K1: *„No jo, i exekuce, mnoho.“* Respondentka K4 sdělila, že má pouze jeden dluh a ten nyní splácí.

Souvislost mezi zadlužením a opakovanými pobyty v azylových domech pro matky s dětmi

Souvislost mezi zadlužením a opakovanými pobyty v azylových domech je druhým indikátorem. **Tři respondentky z pěti, které uvedly, že aktuálně mají dluhy, souvislost se svými opakovanými pobyty v azylových domech nevnímají. Zbylé dvě naopak ano, ale dotazovaná K5 připouští, že zadlužení není hlavním důvodem jejich opakovaných pobytů v azylových domech**, viz následující citace. Respondentka K5: *„To ano. Protože mám málo peněz, když mi to strhávají. Ale když bych dluhy neměla, tak bych asi ten azylák vyhledat taky musela.“* Respondentka K2: *„To nevím. Asi jo, protože kdybych neměla dluhy, mohla bych mít byt od města. Mně řekli, že mi byt nedají, protože mám dluhy. A mám exekuce, takže když už si najdu práci, tak mi skoro nic nezbyde z výplaty. Chtěla bych do insolvence, ale až budu mít práci, jinak se toho nikdy nezabavím.“*

Shrnutí DC4

Výzkumným šetřením v rámci tohoto dílčího cíle vyšlo najevo, že přestože **pět dotazovaných klientek ze šesti má dluhy, nepatří v jejich případě zadlužení k hlavním důvodům pro opakovaná využití služeb azylových domů pro matky s dětmi**. Pouze jedna respondentka sdělila, že kvůli svým dluhům nemá šanci získat

městský sociální byt, což jí mělo být přímo řečeno na sociálním odboru Města Havlíčkův Brod.

5.5 Interpretace a vyhodnocení DC5: Zjistit, zda a jakou roli sehrály v opakovaných pobytech klientek v azylových domech stereotypy vůči jejich rase či etniku

V teoretické části práce byl popsán stereotypní postoj majoritní společnosti vůči příslušníkům romské populace. V rámci tohoto dílčího cíle bylo zjišťováno, zda a jakým způsobem je negativní postoj většinové společnosti k Romům spojen s opakovanými pobyty klientek v azylových domech pro matky s dětmi.

Rasová/etnická příslušnost

Příslušnost dotazovaných k rase či etniku je prvním indikátorem tohoto dílčího cíle. Dvě respondentky se označily za **příslušnice bílé rasy**, tři dotazované uvedly, že jsou **Romky**, a jedna se považuje za **míšenku**: Respondentka K1: „*Já jsem míšenka, jakože jsem z většiny bílá, ale částečně taky Romka.*“

Rasová diskriminace při řešení bytové situace

Dalším indikátorem je zkušenost informantek s rasovou diskriminací při řešení bytové situace. Jedna informantka tuto souvislost **nevnímá**, viz citace K6: „*To asi ne. Podle mě je to o štěstí.*“, zmíněná informantka se sama hlásí k bílé rase. Ostatní dotazované naopak **potvrdily zkušenost s odmítavými postoji pronajímatelů vůči zájemcům/zájemkyním z řad lidí s romským původem**. Respondentka K3 popsala svoji zkušenost následovně: „*No jéje. Nikde Romy nechtěj. Většinou to nedaj hned najevo, ale to poznáte, jak se dívaj a jak s váma mluvěj. Ne teda úplně všichni, ale sama cikánka s dětma se prostě na bydlení nechytá.*“ Respondentka K2 odpověděla takto: „*Ano. Já vždycky volám na pronájem a oni se zeptají, jestli jsem Romka, a řeknou, že mají špatný zkušenosti s Romy. Proto nemám šanci. Ale nikdo za to nemůže.*“ Respondentka VK4: „*To jo, Romy nikde nechtěj, protože některý se chovaj špatně.*“ Respondentka K5: „*Měla jsem partnera Roma a nikdo nám kvůli tomu nechtěl pronajmout byt, takže to souvisí. Lidi se Romů bojejí a nevěřej jim.*“ Respondentka K1 na tuto otázku odpověděla také kladně, nicméně naznačila, že v některých případech je schopna odmítavý postoj pronajímatelů bytů k Romům pochopit. K1: „*Jako asi jak kdo,*

když někdo si tipne, že jsem napůl Romka, tak to má špatnej vliv. Proč? Protože většina lidí jsou rasisti. A někdy se teda nedivím.“

Souvislost mezi rasou/etnicitou a opakovanými pobyty klientek v azylových domech pro matky s dětmi

Třetí indikátor tohoto dílčího cíle představuje souvislost mezi příslušností respondentek k rase či etnicitě a jejich opakovanými pobyty v azylových domech pro matky s dětmi. Tři dotazované tuto souvislost **nevnímají** a zbylé tři ženy **naopak ano**, přičemž všechny ženy, které určitou souvislost potvrdily, se **hlásí k romskému původu**. Tyto respondentky vnímají souvislost mezi jejich rasovým původem a opakovanými pobyty v azylových domech kvůli tomu, že **Romům a Romkám odmítají pronajímatelé pronajmout byty**. Respondentky odpovídaly následovně: K4: „*To taky, protože jako Romka je těžký si najít bydlení.*“ K3: „*To souvisí, protože jinou možnost nemám. Bud' ubytovna, nebo azyl.*“ K2: „*Nevím, asi jen kvůli tomu bydlení, že jako Romka nemám šanci.*“

Shrnutí DC5

Polovina dotazovaných klientek uvedla, že se **hlásí k romskému původu**, dvě dotazované se **hlásí k bílé rase** a jedna respondentka uvedla, že je **míšenka**. Pět respondentek ze šesti sdělilo, že mají **zkušenosti s odmítavým postojem pronajímatelů bytů z řad majoritní společnosti vůči zájemcům a zájemkyním romského původu**, a dvě z nich naznačily, že postoj pronajímatelů může být částečně legitimní. Respondentka K3 uvedla **souvislost s DC1**, podle ní se na nemožnosti najít bydlení podílí jednak to, že je Romka, a pak také fakt, že je samoživitelka. K3 „*...sama cikánka s dětma se prostě na bydlení nechytá.*“ Tři dotazované pak sdělily, že vnímají souvislost mezi jejich rasovou příslušností a opakovanými pobyty v azylových domech, a to v tom smyslu, že pro svůj romský původ mají nižší šance, že si je pronajímatelé z řad majority vyberou jako nájemnice svých bytů. Respondentka K3 uvedla, že stran bydlení v podstatě nemá jinou volbu, než azylový dům pro matky s dětmi a soukromou ubytovnu.

5.6 Interpretace a vyhodnocení DC6: Zjistit, jak dotazované klientky vnímají časové omezení poskytování sociální služby v azylových domech ve vztahu k jejich opakovaným pobytům v těchto zařízeních

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, stanoví, že pobyt v azylovém domě by zpravidla neměl přesáhnout jeden rok. Tímto dílčím cílem bylo zjišťováno, jak dané časové omezení vnímají samy klientky azylových domů pro matky s dětmi v souvislosti s jejich opakovanými pobyty v těchto zařízeních.

Časové omezení pobytu v azylových domech pro matky s dětmi z pohledu klientek

Tento dílčí cíl obsahuje pouze jeden indikátor, kterým je vnímání časového omezení pobytu v azylových domech z pohledu klientek. Časové omezení jednoho roku **ovlivňuje nebo v minulosti ovlivnilo** situaci pěti klientek ze šesti dotazovaných. Těchto pět respondentek uvedlo, že časové omezení u nich **vyvolávalo nebo vyvolává stres a nejistotu** z toho, že nevěděly nebo neví, kam po roce v azylovém domě půjdou. Respondentka K3: *„Je to... Strašně mě to stresovalo. Ted' naposledy jste mě tam nechali dýl, skoro rok a půl, ale stejně jsem věděla, že budu muset odejít, a nevěděla jsem kam. Nakonec jsem šla na ubytovnu, když se tam uvolnilo místo, protože to byla jistota. Nechtěla jsem s děckama na jinej azyl, měnit jim školu a školku, jít někam, kde nikoho nemáme. To ne.“* Respondentka K2: *„No, že jsem rok tady, pak mi to končí a pak není kam. Tak na to pořád musím myslet.“* Respondentka K5: *„Ano. Už ted' si říkám, že až mi to tady skončí, nezbyde mi nic jinýho, než hledat jinej azyl, protože nemám jinou možnost. Je to takový... Když nevíte, kam půjdete... Respondentka K4 se kvůli tomu, že jí v azylovém domě skončila zákonem stanovená lhůta pobytu, na čas **vrátila k bývalému partnerovi, od kterého odešla kvůli brutálnímu domácímu násilí**, protože jiné bydlení nesehnala, a respondentka K6 **o návratu k agresivnímu partnerovi ze stejného důvodu uvažuje**. K4: *„Hrozně jsem se bála, že po roce skončím s dětma na ulici, když nebudu mít kam jít. Tak jsem radši odjela za *** (partnerem) na Slovensko, ale zase jsem zpátky v Čechách, protože to nešlo.“* K6: *„Na tom azylu předtím jsem se po roce musela na 14 dnů vystěhovat a pak mě vzali zase zpátky, to bylo takový blbý, ale byla jsem ráda, že mě vzali zpátky. A ted'... Na jinej azyl nechci, aby syn nemusel měnit školu, tak mi asi nezbyde nic jinýho, než se vrátit k chlapovi a ještě to s ním zkusit.“**

Shrnutí DC6

Šetřením v rámci tohoto dílčího cíle se **potvrdilo, že časové omezení pobytu v azylovém domě pro matky s dětmi může mít na situaci klientek značně negativní vliv, a může být také jednou z příčin opakovaných pobytů v těchto zařízeních.** Alarmující je z mého pohledu **zjištění souvislosti s DC2**, že se kvůli tomuto omezení některé klientky rozhodují pro návrat k partnerovi, který se na nich dopouštěl domácího násilí. Tento dílčí cíl dále **souvisí s DC5 a DC7**, tedy s problematikou bydlení pro zkoumanou cílovou skupinu.

5.7 Interpretace a vyhodnocení DC7: Zjistit, zda a jakou roli sehrála v opakovaných pobytech klientek v azylových domech nedostatečná nabídka dostupného bydlení

Nedostatečná nabídka bydlení pro lidi s nějakým typem sociálního znevýhodnění je realitou, které jsem se hlouběji věnovala v podkapitole 3.7 této práce. Dílčí cíl číslo 7 se zabývá tím, zda a jakým způsobem souvisí nedostatečná nabídka bydlení s potřebou klientek opakovaně využít služby azylových domů pro matky s dětmi.

Nedostatečná nabídka dostupného bydlení

Nedostatečnost dostupného bydlení z pohledu dotazovaných je prvním indikátorem tohoto dílčího cíle. Na otázku týkající se dostatečnosti nabídek dostupného bydlení odpovídaly všechny dotazované v tom smyslu, že **bytů, které by zvládly platit, je málo a zájemců mnohem více**. Respondentka K1 odpověděla následovně: „*Haha, nedostupné. Celej život. Protože na něj prostě nemám peníze, neumím si představit, z čeho bych platila nájem. A kauci. Možná jednu kauci, jako jeden nájem předem, ale víc rozhodně ne. A i kdyby, prostě bych sama nezvládla platit nájem.*“ Respondentka K5 sdělila následující: „*Těch bytů je docela málo, a hlavně když máte málo peněz, tak takovejch bytů je málo.*“ Respondentka K6: „*Bylo hrozně drahý, sice jsem chodila do práce, ale stejně to bylo drahý. A vždycky to radši dali třeba celý rodině, nebo tak.*“ Respondentky K2 a K3 mj. shodně zmínily, že nejen **komerční pronájmy, ale též městské byty jsou pro ně nedostupné**. K2: „*Jako já si myslím, že tady v Brodě je bytů dost, ale že to nechtěj dát. Majitelé nechtěj Romy a město dá byty těm, co nemají děti, nebo když je někdo starej. S dětma vůbec a Romům taky moc nedávaj.*“ Respondentka K3: „*Jako bydlení je, pořád jsou nějaký inzeráty. Ale je to strašně drahý a ty kauce vysoký... Nevím, no. Už jsem to vzdala. Možná až pustí přítele a najde si práci, tak*

*třeba budeme mít konečně štěstí. Každý rok taky podávám žádost o sociální byt, ale tam berou jen ty, co to zase tolik nepotřebujou. Hlavně, abych měla u sebe děti a ať máme aspoň tu ubytovnu. Ale když přijde *** (majitel ubytovny) a bude chtít další peníze, tak nás klidně vyhodí, když mu je nedám.“*

Překážky v oblasti bydlení pro klientky azylových domů pro matky s dětmi

Překážky v oblasti bydlení jsou druhým indikátorem posledního dílčího výzkumného cíle, některé z nich dotazované uvedly v rámci odpovědi na předchozí otázku. Dle respondentek mezi hlavní překážky patří především **vysoké kauce a samotné nájemy**, viz např. respondentka K5: *„Ano. Protože nemám na kauci a celkově na nájem.“* Dalšími překážkami dle dotazovaných představuje jejich **romský původ** (což uvedly všechny respondentky romského původu) a **status samoživitelky**. Respondentky hovořily o svých zkušenostech, kdy si pronajímatelé vždy vybrali zájemce z řad majoritního etnika, přičemž preferovali pracující bezdětné páry nebo úplné rodiny s méně dětmi. Respondentky také uváděly, že významným problémem je požadavek kauce, na kterou většinou nemají. Odpověď respondentky K1 zněla takto: *„Jako sledovala jsem inzeráty a sleduju pořád, vlastně, ale v posledních měsících jsem na žádné inzerát ani nezavolala, protože bych ten nájem prostě nezvládla. Dřív jsem chodila na prohlídky, ale buď bylo hodně zájemců, a nebo se mi majitel pak ani už neozval. Protože jsem sama s malým dítětem a nemám práci, zatím to ani nejde.“* Respondentky K3 a K4 odpověděly takto: K3: *„Protože jsem Romka a jsem sama s děckama.“*, K4: *„Jo, hledala jsem, ale nájem bez kauce nejsou a prostě Romky nikdo nechce vzít.“* Současné klientky ChDMD byly dále dotázány na to, zda nyní pracují na hledání bydlení a z jakého důvodu se podle nich zatím nedaří. Odpovědi všech respondentek na otázku týkající se hledání bydlení byly **kladné** a všechny se shodly na tom, že si bydlení za současné ceny **nemohou dovolit**. Respondentka K1 se domnívá, že bytovou krizi prohloubila také přítomnost uprchlíků z Ukrajiny: *„Jo, hodně aktivně. Peníze, prostě nemám tolik peněz. A taky si myslím, že teď toho bydlení moc není, jsou hodně v bytech teď Ukrajinci.“* Dvě bývalé klientky ChDMD byly dotázány na to, zda aktuálně shánějí bydlení, a na spokojenost s jejich současným bydlením. Respondentka K4 sdělila toto: *„Tak teď bydlím se sestrou, jejím přítelem a dcerou a mýma dětma v baráku ve vesnici, tak teď nehledám. Ale není to dobrý, hádáme se. *** (sestry přítel) pořád říká, že to dá dokupy, ale nemáme ani vymalováno a pořádně kuchyň. Nevím, co bude.“* Odpověď respondentky K3 je následující: *„Tak pořád se koukám na internet,*

ale už jsem to asi vzdala, teď jsme s dětma na ubytovně, tak to nějak jde, i když je to tam blbý. Prostě jsem Romka a sama s dětma, tak se na bydlení nechytám. A i kdyby, tak prostě na kauci nenašetřím. Zatím.“

Shrnutí DC7

Šetřením v rámci tohoto cíle bylo zjištěno, že dotazované klientky vnímají nabídku pro ně dostupného bydlení jako **nedostatečnou** v tom smyslu, že **poptávka převyšuje nabídku, a pronajímatelé si většinou klientky azylových domů pro matky s dětmi jako nájemnice nevyberou**. Z odpovědí respondentek je patrná **souvislost tohoto dílčího cíle s DC1 a DC5**, tedy se stereotypy a předsudky majority spojené s matkami samoživitelkami a s příslušnicemi a příslušníky romského etnika. Dvě dotazované vnímají tento stereotypní přístup také ze strany městských úředníků, kteří rozhodují o přidělování sociálních bytů. Hlavní překážky v oblasti zajištění vlastního bydlení spatřují respondentky ve **vysokých kaucích a cenách nájmu, ve statusu matky samoživitelky a v romském původu** (v případě respondentek hlásících se k romskému původu). Je logické, že výše popsané **přímo souvisí s opakovanými pobyty klientek v azylových domech pro matky s dětmi**, protože ty často zkrátka nemají jinou možnost, než se se svými dětmi uchýlit do těchto zařízení.

Shrnutí výzkumných zjištění

Hlavním cílem výzkumu této práce je **zjistit a popsat důvody opakovaných pobytů klientek v azylových domech pro matky s dětmi (vč. stěhování mezi jednotlivými zařízeními) s důrazem na příčiny na straně jejich sociálního prostředí**. V teoretické části práce byly popsány sociální jevy a problémy, které mohou souviset s podáním žádosti o poskytování sociální služby v azylovém domě pro matky s dětmi. Jsou jimi samoživitelství, domácí násilí, závislosti, zadlužení, rasová diskriminace, omezení doby pobytu v azylovém domě a nedostupnost bydlení. V rámci výzkumného šetření bylo zkoumáno, zda a jakým způsobem výše popsané jevy souvisí s opakovanými pobyty klientek v azylových domech pro matky s dětmi.

Prvním dílčím výzkumným cílem bylo zjistit, zda a jakou roli sehrály v opakovaných pobytech klientek v AD předsudky spojené se ženami samoživitelkami. Z výzkumného šetření vyplynulo, že **stereotypy a předsudky vůči samoživitelkám ze strany jejich**

sociálního prostředí se projevují především na mezoúrovni, kdy pronajímatelé bytů odmítají zájemkyním z řad samoživitelek byty pronajmout. S tím souvisí i vliv prostředí na **makroúrovni**, kdy pro nemožnost získat bydlení často samotné matky s dětmi nemají jinou možnost, než opakovaně využívat služeb azylových domů.

Dále byla zkoumána souvislost mezi domácím násilím a opakovanými pobyty klientek v azylových domech pro matky s dětmi, která byla v rámci tohoto výzkumu jednoznačně **potvrzena**. V průběhu šetření byla zjištěna **souvislost mezi opakovanými pobyty žen v azylových domech pro domácí násilí a nedostatečnou nabídkou dostupného bydlení – viz DC7, a souvislost s časovým omezením pobytu v azylovém domě – viz DC5**. Některé respondentky sdělily, že se k partnerovi vrátily, nebo o tom uvažují, kvůli tomu, že jim končí roční doba pobytu v azylovém domě a nepodařilo se jim najít vhodné bydlení, kde by mohly samy vychovávat své děti.

Vliv závislosti na opakované pobyty klientek v azylových domech pro matky s dětmi byl zkoumán v rámci dalšího dílčího cíle. Na základě zjištěných poznatků lze usuzovat, že **závislost může nepřímo souviset s opakovanými pobyty v azylovém domě**, ale většinou se nejedná o primární příčinu. Těmi byly u dotazovaných, které mají zkušenost se závislostí u sebe či partnera, domácí násilí a celková špatná socioekonomická situace – oba tyto jevy dle dotazovaných na závislost navazují. **Problematika závislosti tedy může souviset s ostatními dílčími cíli tohoto výzkumu**.

Další dílčí cíl se věnoval souvislosti mezi zadlužením a opakovanými pobyty v azylových domech pro matky s dětmi. Přestože většina dotazovaných sdělila, že má dluhy, **nepovažují respondentky tento fakt za důvod svých opakovaných pobytů v azylových domech**, resp. jsou přesvědčeny o tom, že by tuto sociální službu byly nuceny opakovaně vyhledat i pokud by žádné dluhy neměly.

V rámci pátého dílčího cíle tohoto výzkumu byl zjišťován vliv stereotypů vůči rase či etnicitě dotazovaných na jejich opakované pobyty v azylových domech pro matky s dětmi. Respondentky uvedly na základě svých zkušeností, že pronajímatelé bytů z řad majority mají odmítavý postoj k romským zájemkyním a zájemcům kvůli jejich rasové příslušnosti, a tyto **negativní stereotypy** ze strany sociálního prostředí na mezo i makroúrovni tedy souvisí s potřebou dotazovaných opakovaně vyhledat služby azylových domů pro matky s dětmi.

Šestý dílčí cíl zkoumal, jak opakované pobyty klientek azylových domů pro matky s dětmi ovlivnilo zákonem stanovené časové omezení pobytu v azylovém domě. Výzkumné šetření ukázalo, že toto omezení má na opakované pobyty **významný vliv**, klientky často po uplynutí jednoho roku putují do jiného azylového domu, což má na celkovou situaci jejich i jejich dětí velice negativní dopady. Některé respondentky kvůli tomuto limitu dokonce uvažují o návratu k násilnickému partnerovi nebo to již udělaly, tento dílčí cíl tedy **souvisí s DC2**.

Poslední dílčí výzkumný cíl se věnoval souvislosti mezi nedostupností bydlení a opakovanými pobyty klientek azylových domů pro matky s dětmi. Dle dotazovaných pro ně vhodné bydlení **není dlouhodobě dostupné**, protože poptávka převyšuje nabídku, tedy je bydlení pro respondentky příliš drahé, a pronajímatelé bytů i samosprávy disponující sociálními či jinými typy bytů si vybírají nájemce na základě stereotypů a předsudků, což **souvisí s DC1 a s DC5**. Hlavní překážky v oblasti zajištění vlastního bydlení spatřují respondentky ve **vysokých kaucích a cenách nájmu, ve statusu matky samoživitelky a v romském původu**.

Závěr

Ve své diplomové práci jsem se snažila zjistit a popsat důvody opakovaných pobytů klientek v azylových domech pro matky s dětmi (vč. stěhování mezi jednotlivými zařízeními) s důrazem na příčiny na straně jejich sociálního prostředí. V teoretické části práce jsem se v první kapitole věnovala příčinám sociálních problémů na straně individuální a strukturální. V druhé kapitole byla popsána koncepce azylových domů pro matky s dětmi, jejich historický vývoj, současná podoba a legislativní ukotvení. Stěžejní kapitolou teoretické části pro naplnění hlavního cíle této práce je kapitola třetí, ve které jsou podrobně popsány konkrétní sociální jevy a problémy související s pobytem klientek v azylových domech pro matky s dětmi. Jsou jimi samoživitelství a předsudky spojené s matkami samoživitelkami, domácí násilí, problematika závislostí, zadlužení, stereotypy a předsudky vůči rasovým či etnickým menšinám, časové omezení poskytování sociální služby v azylovém domě pro matky s dětmi a nedostatečná nabídka dostupného bydlení.

Hlavní výzkumný cíl je totožný s hlavním cílem práce a zní: **zjistit a popsat důvody opakovaných pobytů klientek v azylových domech pro matky s dětmi (vč. stěhování mezi jednotlivými zařízeními) s důrazem na příčiny na straně jejich sociálního prostředí**, a to na mikro, mezo i makro úrovni. Hlavní cíl je členěn na sedm dílčích cílů, jejichž záměrem je zjistit, zda a jakou roli měly/mají sociální jevy a problémy popsané v kapitole 3 v opakovaných pobytech klientek v azylových domech pro matky s dětmi. Pro svůj výzkum jsem zvolila kvalitativní výzkumnou strategii, kterou jsem realizovala technikou polostrukturovaných rozhovorů. Informantkami byly čtyři stávající a dvě bývalé klientky Charitního domova pro matky s dětmi v Havlíčkově Brodě, jež spojuje zkušenost s opakovanými pobyty v azylových domech pro matky s dětmi. Zvolená výzkumná strategie i technika se vzhledem k cílům i k obsahu tazatelských otázek osvědčily, protože vedly k hloubkovému zkoumání situací jednotlivých informantek – což bylo zamýšleno, a dotazované často potřebovaly více času a prostoru, aby vyjádřily vše, co se jim k pokládaným otázkám vybavilo.

Z výzkumného šetření vyplynulo, že stereotypy a předsudky vůči matkám samoživitelkám ze strany jejich sociálního prostředí mají vliv na potřebu opakovaných pobytů klientek v azylových domech pro matky s dětmi. Stereotypy a předsudky se projevují především na mezoúrovni, kdy pronajímatelé bytů odmítají zájemkyním z řad

samoživitelek byty pronajmout. S tím souvisí i vliv prostředí na makroúrovni, neboť pro nemožnost získat bydlení často samotné matky s dětmi nemají jinou možnost, než opakovaně využívat služeb azylových domů. Potvrzena byla také souvislost mezi domácím násilím a opakovanými pobyty klientek v azylových domech pro matky s dětmi. Naopak závislost se jako primární příčina opakovaných pobytů matek s dětmi v azylových domech nepotvrdila, ale může souviset s ostatními dílčími cíli tohoto výzkumu. Ani zadlužení nepovažují respondentky za důvod svých opakovaných pobytů v azylových domech, resp. jsou přesvědčeny o tom, že by tuto sociální službu byly nuceny opakovaně vyhledat i pokud by žádné dluhy neměly. V rámci dalšího dílčího cíle byl zjišťován vliv stereotypů vůči rase či etnicitě dotazovaných na jejich opakované pobyty v azylových domech pro matky s dětmi. Respondentky většinou uvedly na základě svých zkušeností, že pronajímatelé bytů z řad majority mají odmítavý postoj k romským zájemkyním a zájemcům na základě jejich rasové příslušnosti, a tyto negativní stereotypy ze strany sociálního prostředí na mezo i makroúrovni tedy přímo souvisí s potřebou dotazovaných opakovaně vyhledat služby azylových domů pro matky s dětmi. Výzkumné šetření také potvrdilo, že na počet opakovaných pobytů klientek má značný vliv zákonné omezení poskytování sociální služby v azylovém domě na maximální dobu zpravidla jednoho roku. Klientky často po uplynutí této lhůty putují do jiného azylového domu, což má na celkovou situaci jejich i jejich dětí negativní dopady v mnoha směrech. Z výzkumu dále vyplynulo, že jako zásadní příčinu opakovaných pobytů v azylových domech vnímají klientky nedostatek dostupného bydlení. Hlavní překážky v zajištění této základní lidské potřeby spatřují respondentky ve vysokých kaucích a cenách nájmu, ve statusu matky samoživitelky a v romském původu.

V předchozím odstavci byla popsána hlavní výzkumná zjištění. Pro rozvoj sociální politiky a sociální práce však považuji za důležité zmínit také souvislosti, které vyšly při realizaci výzkumu najevo a které se možná přímo podílí na prohlubování mnohdy zoufalých situací klientek azylových domů a jejich dětí. První z nich je ta, že **klientky se pro nedostatek dostupného bydlení a časového omezení pobytu v azylovém domě v některých případech rozhodují pro návrat k partnerovi, který se na nich dopouštěl domácího násilí**, protože jejich možnosti důstojného bydlení jsou pro ně často nedosažitelné. Domnívám se, že i tento fakt by – kromě dalších – měl být brán v potaz při novelizaci zákona o sociálních službách a při tvorbě zákona o sociálním bydlení. Nutnost přijetí zákona o sociálním bydlení spatřuji kromě samotného

nedostatku nájemních bytů také v tom směru, že **tento problém je vázán na předsudky majority vůči matkám samoživitelkám a lidem s romským původem.** Provázanost je zřejmá nejen v tom, že pronajímatelé bytů logicky využívají převyšující poptávky nad nabídkou a nadsazují ceny nájmu a kaucí, ale na základě stereotypů a předsudků si většinou za nájemce nevyberou matku samoživitelku, navíc romského původu. Problém nedostupného bydlení pro lidi s nízkými příjmy je z mého pohledu problém mnohem hlubší, než bývá obecně vnímán, a je pravděpodobné, že na jeho systémové neřešení doplatí celá společnost.

Seznam tabulek

Tabulka č. 1: Transformační tabulka, strana 58 – 61

Tabulka č. 2: Seznam respondentek, strana 62

Seznam příloh

Příloha č. 1: Přepis rozhovoru s respondentkou K1, strana 1

Seznam použitých zdrojů

- ASOCIACE OBČANSKÝCH PORADEN. 2022.** *Občanské poradny v síti AOP* [online]. Praha: AOP. [26. 5. 2022]. Dostupné z: <https://www.obcanskeporadny.cz/cs/poradny>
- BÍLÝ KRUH BEZPEČÍ. 2009.** *Co je domácí násilí* [online]. Praha: Bílý kruh bezpečí. [2. 4. 2022]. Dostupné z: <https://www.domacinasili.cz/co-je-domaci-nasili/>
- BÍLÝ KRUH BEZPEČÍ. nedatováno.** *Další místa pomoci* [online]. Praha: Bílý kruh bezpečí. [2. 5. 2022]. Dostupné z: <https://www.domacinasili.cz/dalsi-mista-pomoci/>
- BÍLÝ KRUH BEZPEČÍ. 2022.** *Přehled osobních konzultací v poradnách Bílého kruhu bezpečí 2021* [online]. Praha: Bílý kruh bezpečí. [2. 5. 2022]. Dostupné z: https://www.bkb.cz/files/downloads/246/2021_1q_statistika-na-web-verejne-aktualizovane.pdf
- BRUNCLÍK, Š. 2022.** *Milostivé léto* [online]. Praha: E-bankrot. [26. 5. 2022]. Dostupné z: <https://www.ebankrot.cz/milostive-leto/>
- BURIÁNEK, J. 2017.** *Sociologická encyklopedie* [online]. Praha: Akademie věd ČR. [17. 6. 2022]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Operacionalizace>
- ČECH, O., et al. 2011.** *Domácí násilí z pohledu pracovníků v oblasti sociálních služeb*. České Budějovice: Theia.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. 2003.** *2. Neúplné rodiny* [online]. Praha: ČSÚ. [21. 11. 2021]. Dostupné z: [https://www.1.obyvateľstvo,rodiny,domácnosti|ČSÚ\(czso.cz\)](https://www.1.obyvateľstvo,rodiny,domácnosti|ČSÚ(czso.cz))
- EVROPSKÝ PARLAMENT. 2011.** *Zpráva o situaci matek samoživitelek* [online]. [20. 2. 2022]. Dostupné z: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-7-2011-0317_CS.html
- FRANZOVÁ, D. 2002.** *Souhrn faktů o domácím násilí v ČR*. Praha: Univerzita Karlova.
- FROŇKOVÁ, V. 2018.** Azylové domy pro matky s dětmi v České republice a potřeby cílové skupiny, které naplňují. *Fórum sociální práce*, 2 (15), 75-81.
- GOJOVÁ, A., STANKOVÁ, Z., GOJOVÁ, V. 2020.** *Rozvoj komunit a komunitních organizací*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- Hašková. 2020.** *Postavení sociální práce v rámci reformy psychiatrické péče*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové.

- HAVLIŠOVÁ, L. 2020.** *Rady pro samoživitelky: kam pro pomoc v tíživé situaci* [Online]. Praha: Česká asociace věřitelů [12. 3. 2022]. Dostupné z: <https://www.cesivpravu.cz/blog/rady-pro-samozivitelky-kam-pro-pomoc-v-tizive-situaci>
- HELLER, J., PECINOVSKÁ, O. et al. 1996.** *Závislost známá neznámá*. Havlíčkův Brod: Grada Publishing.
- HENDL, J. 2005.** *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál.
- HOKYNEK, A. 2020.** Rozhovor s Davidem Beňákem, ředitelem Agentury pro sociální začleňování. *Sociální práce/Sociálna práca* 2019 (6).
- HOMOLÁČ, J. 2009.** *Internetové diskuze o cikánech a Romech*. Praha: Karolinum.
- CHYTIL, O. 2011.** *Proměny sociálních služeb a sociální práce*. Ostrava: ACCENDO, Centrum pro vědu a výzkum.
- JANEBOVÁ, R. 2017.** Kdy je legitimní vykonávat v sociální práci kontrolu. *Fórum sociální práce*. 2017, Neuveden (2), 24-38.
- JANEBOVÁ, R. nedatováno.** *Kontexty výkonu sociální práce*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové.
- JANEBOVÁ, R. 2021.** *Kritická sociální práce*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové.
- JANEBOVÁ, R. 2020.** Role sociální práce v opresi matek samoživitelek ze strany kulturní politiky neoliberálního státu. *Gender a výzkum* 21 (1), 154-181.
- JANEBOVÁ, R. 2021.** *Úskalí bodu 2. 1. 1. Etického kodexu SSP ČR: „Sociální pracovník podporuje své klienty k vědomí vlastní odpovědnosti“*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové.
- JANIGOVÁ, A. 2018.** *Domácí násilí páchané na ženách*. Hradec Králové: neznámý.
- KLUB SVOBODNÝCH MATEK. 2022.** *Dopad zdražování na samoživitele: 2 000 korun na jídlo na měsíc* [online]. Praha: Klub svobodných matek. [26. 5. 2022]. Dostupné z: https://www.klubsvobodnychmatek.cz/dopad-zdrazovani-na-samozivitele-2-000-korun-na-jidlo-na-mesic/A_1874
- KLUB SVOBODNÝCH MATEK. 2018.** *Výsledky průzkumu: Třetina samoživitelek má příjmy nižší než 10 000 korun, ovoce a zeleninu kupuje pravidelně každá čtvrtá* [online]. Praha: Klub svobodných matek. [20. 2. 2022]. Dostupné z: https://www.klubsvobodnychmatek.cz/vysledky-pruzkumu-tretina-samozivitelek-ma-prijmy-nizsi-nez-10-000-korun-ovoce-a-zeleninu-kupuje-pravidelne-kazda-ctvrta/A_397
- LÁNSKÝ, O. nedatováno.** *Rasismus, rasa a etnicita*. Praha: Univerzita Karlova.

- MARTINEK, J. 2019.** *Rok v azylu nestačí. Samoživitelky na byt nemají* [online]. Praha: Novinky.cz. [20. 2. 2022]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/domaci/clanek/rok-v-azyly-destaci-samozivitelky-na-byt-nemaji-40299618>
- MÁTEL, A. 2019.** *Teorie sociální práce I.* Praha: Grada Publishing.
- MATOUŠEK, O. 2013.** *Encyklopedie sociální práce.* Praha: Portál.
- MATOUŠEK, O. 2010.** *Sociální práce v praxi.* Praha: Portál.
- MAYO FOUNDATION FOR MEDICAL EDUCATION AND RESEARCH. 2022.** *Fetal alcohol syndrome* [online]. Phoenix: Mayo Clinic. 2022. [8. 5. 2022]. Dostupné z: <https://www.mayoclinic.org/diseases-conditions/fetal-alcohol-syndrome/symptoms-causes/syc-20352901?mclid=000c77c2cea411ec9f30d8ed2ef89eb6>
- MEDITORIAL. 2022.** *K-centra* [online]. Praha: MeDitorial. [8. 5. 2022]. Dostupné z: <https://www.substitutni-lecba.cz/k-centra>
- MINISTERSTVO SPRAVEDLNOSTI ČR. 2022.** *Milostivé léto* [online]. Praha: Ministerstvo spravedlnosti ČR. [26. 5. 2022]. Dostupné z: <https://exekuce.justice.cz/milostive-leto/>
- MINISTERSTVO SPRAVEDLNOSTI ČR. 2019.** *Oddlužení* [online]. Praha: Ministerstvo spravedlnosti ČR. [26. 5. 2022]. Dostupné z: <https://insolvence.justice.cz/jak-ven-z-dluhove-pasti/oddluzeni/>
- MIŠOVIČ, J. 2019.** *Kvalitativní výzkum se zaměřením na polostrukturovaný rozhovor.* Praha: SLON.
- MLČOCH, Z. 2013.** *V ČR je nejvyšší počet matek samoživitelek v celé EU, často trpou bídou s nouzí* [online]. Olomouc: Bezplatná právní poradna online. [20. 2. 2022]. Dostupné z: <https://www.bezplatnapravniporadna.cz/15900>
- MPSV. 2017.** *Interaktivní katalog jevů a služeb pro rodiny a děti* [online]. Praha: MPSV. [17. 11. 2021]. Dostupné z: <http://ppvss.mpsv.cz/mpsv/ciselniky.nsf/i/S008>
- MPSV. 2015.** *Koncepce sociálního bydlení České republiky 2015-2025* [online]. Praha: MPSV. [17. 11. 2021]. Dostupné z: <https://www.databaze-strategie.cz/cz/mpsv/strategie/koncepce-socialniho-bydleni-ceske-republiky-2015-2025?typ=struktura>
- MPSV. 2022.** *Porodné* [online]. Praha: MPSV. [12. 3. 2022]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/web/cz/-/porodne?inheritRedirect=true&redirect=https%3A%2F%2Fwww.mpsv.cz%2Fweb%2Fcz%2Fvyhledavani%3Fp_p_id%3Dcom_liferay_portal_search_web_portlet_SearchPortlet%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dmaximized%26p_p_mode%3Dview%26_com_lifer

- MPSV. 2017.** *Právní předpisy pro sociální služby* [online]. Praha: MPSV. [12. 3. 2022]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/pravni-predpisy-pro-socialni-sluzby>
- MPSV. 2022.** *Přídavek na dítě* [online]. Praha: MPSV. [12. 3. 2022]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/-/pridavek-na-dite>
- MPSV. 2022.** *Rodiče s potřebami v oblasti zdraví - závislostní chování* [online]. Praha: MPSV. [13. 5. 2022]. Dostupné z: <http://ppvss.mpsv.cz/mpsv/ciselniky.nsf/i/J020>
- MPSV. 2021.** *Náhradní výživné* [online]. Praha: MPSV. [12. 3. 2022]. Dostupné z: <https://www.uradprace.cz/web/cz/nahradni-vyzivne>
- MÜLLEROVÁ, P., MATOUŠEK, O., VONDRÁŠKOVÁ, A. 2010.** *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál.
- NEŠPOR, K. IN MPSV. 2020.** *Rodiče s potřebami v oblasti zdraví - závislostní chování* [online]. Praha: MPSV. [3. 5. 2022]. Dostupné z: <http://ppvss.mpsv.cz/mpsv/ciselniky.nsf/i/J020>
- NEŠPOR, K. nedatováno.** *Alkohol a jiné návykové látky u žen - identifikace a časná intervence*. Praha: Institut postgraduálního vzdělávání ve zdravotnictví.
- NOVOTNÁ, I. 2019.** *Pomoc pro maminky v azylových domech* [online]. Praha: Asociace neúplných rodin, z.s. [2. 6. 2022]. Dostupné z: <https://www.vasevyzivne.cz/pomoc-pro-maminky-v-azylovych-domech/>
- OBLASTNÍ CHARITA ÚSTÍ NAD LABEM. 2020.** *Azyláky.cz* [online]. Ústí nad Labem: Oblastní charita Ústí nad Labem. [17. 11. 2021]. Dostupné z: <https://azylaky.cz/azylove-domy/#pos=49.6141,15.5646&zoom=7>
- ODBOR PREVENCE KRIMINALITY. 2020.** *Dokumenty - kriminalita* [online]. Praha: MV ČR. [2. 5. 2022]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/domaci-nasili-institut-vykazani-a-dalsi-informace.aspx>
- OLECKÁ, I., IVANOVÁ, K. 2010.** *Metodologie vědecko-výzkumné činnosti*. Olomouc: Moravská vysoká škola Olomouc.
- PAVÉZKOVÁ IN ŠINDELÁŘOVÁ, J. 2019.** *Matka samoživitelka ve společnosti a sociální pomoc státu*. Brno: neznámý.
- PLATFORMA PRO SOCIÁLNÍ BYDLENÍ. 2017.** *Mít svůj domov* [online]. Praha: Platforma pro sociální bydlení. [17. 11. 2021]. Dostupné z: <https://mitsvujdomov.cz/cestakzakonu>
- PLATFORMA PRO SOCIÁLNÍ BYDLENÍ. 2018.** *Sociální bydlení* [online]. Praha: Platforma pro sociální bydlení. [17. 11. 2021]. Dostupné z: socialnibydeni.org

- PODANÉ RUCE. 2022.** *Terapeutická komunita v Podcestném Mlýně* [Online]. Brno: Podané ruce. [22. 5. 2022]. Dostupné z: <https://podaneruce.cz/centra-sluzby/terapeuticka-komunita-v-podcestnem-mlyne/>
- POLÁČKOVÁ, R. 2008.** *Novorozenecký abstinenční syndrom (NAS)*. Praha: Česká neonatologická společnost České lékařské společnosti J.E.Purkyně.
- PRESLOVÁ, I., HANZAL, P. 2009.** *Ženy & drogy*. Praha: Sananim.
- PRESLOVÁ, I. 2022.** *Děti rodičů se závislostí* [online]. Praha: Sirius, o. p. s. [24. 5. 2022]. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/deti-rodicu-se-zavislosti>
- PRESLOVÁ, I. 2015.** *Metodický manuál práce OSPOD s drogově závislými klienty (se zaměřením na ženy a matky)*. Praha: neznámý.
- PRESLOVÁ, I., MAXOVÁ, V. et al. 2009.** *Ženy & drogy*. Praha: Sananim.
- RANSDORF, M., LINHART, J. 2018.** *Sociologická encyklopedie* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR. [27. 5. 2022]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Rasa>
- SAMKOVÁ, K. 2011.** *Romská otázka*. Praha: BLINKR.
- ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. a kol., 2007.** *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.
- VOKURKOVÁ, I. 2022.** *Rodičů-neplatičů dlouhodobě ubývá. Nejvíce jich je v Ústeckém a Moravskoslezském kraji* [online]. Praha: iRozhlas. [13. 3. 2022]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/ekonomika/placeni-vyzivneho-pokles-neplaticu_2202201703_zuj
- SPEKTRUM. 2014.** *Kontaktní a poradenské centrum* [online]. Havlíčkův Brod: Kolping. [8. 5. 2022]. Dostupné z: <https://www.spektrum.kolping.cz/kontaktnicentrum/content.aspx?id=1358&sid=123>
- STÁTNÍ ZDRAVOTNÍ ÚSTAV. nedatováno.** *Závislosti: základní informace* [Online]. Praha: SZÚ. [2. 5. 2022]. Dostupné z: <https://www.nzip.cz/clanek/320-zavislost-zakladni-informace>
- TANCEROVÁ, T. 2020.** *Vymáhání výživného: jak postupovat, když bývalý partner neplatí alimenty?* [online]. Praha: Internet Info. [13. 3. 2022]. Dostupné z: <https://www.mesec.cz/clanky/vymahani-vyzivneho-jak-postupovat-kdyz-byvaly-partner-neplati-alimenty/>
- ÚŘAD VLÁDY ČR. 2021.** *Strategie rovnosti, začlenění a participace Romů (Strategie romské integrace) 2021–2030*. Praha: Vláda ČR.
- VLÁDA ČR. 2020.** *Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2019*. Praha: Vláda ČR.

VYHLÁŠKA č. 505/2006 Sb. Vyhláška č. 505/2006 Sb, kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách.

ZÁKON č. 108/2006 Sb. Zákon č. 108/2006 Sb, o sociálních službách.

ZÁKON č. 40/2009 Sb. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

ZÁKON č. 89/2012 Sb. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

Příloha č. 1: Přepis rozhovoru s respondentkou K1

TO 1: Jste samoživitelka? Jak dlouho?

Teď vlastně ano, jsem. 4 měsíce.

TO 2: Jak vnímá vaše rodina a blízcí přátelé to, že jste samoživitelka? Nabídl vám někdo z vašich blízkých pomoc při hledání či udržení bydlení?

Hm, to nevím, asi normálně. Ne.

TO 3: Máte zkušenost s odlišnými postoji pronajímatelů bytů vůči zájemkyním samoživitelkám oproti postavám k párům či úplným rodinám? Jakou?

Mám špatnou, několikrát vlastně. Prostě boje se toho, že ty maminky nebudou platit, že na to nebudou mít.

TO 4: Souvisí vaše opakované pobyty v AD se skutečností, že jste matka samoživitelka? Jakým způsobem?

Ano, poprvé určitě, podruhé ne – to jsem měla partnera, a teď zase jo. No, že si jako samoživitelka, že si nemám šanci najít normální bydlení, zaplatit ho. A samoživitelce byt nikdo nepronajme.

TO 5: Zažívala jste ve vztahu domácí násilí?

Ano.

TO 6: Zažívala jste domácí násilí mezi jednotlivými pobyty v zařízení a bylo toto důvodem pro opakované podání žádosti o poskytování sociální služby v AD?

Jojojo. Hm, no, byl to jeden z důvodů.

TO 7: Máte osobní zkušenost se závislostí na nějaké návykové látce (kromě tabáku) či např. s gamblingem?

Jo, ano, s obojím, já mám kombinovanou závislost - na drogách a na automatech.

TO 8: Máte zkušenost se závislostí u partnera nebo jiného blízkého člověka?

Ano, taky, u partnera. Drogy.

TO 9: Je-li odpověď alespoň na jednu z dvou předchozích otázek „ano“: Souvisela tato závislost s vašimi opakovanými pobyty v AD? Jakým způsobem?

*Souvisela vlastně s každým pobytem. Poprvé jsem musela kvůli OSPODu, podruhý jsme bydleli na ubytovně a partner pracoval, ale všechny peníze jsme profetovali, a teď... jsem na azylu, protože mám celkově pos*** život kvůli drogám.*

TO 10: Máte nějaké dluhy?

No jo, i exekuce, mnoho.

TO 11: Je-li odpověď na předchozí otázku „ano“:Souviselo zadlužení s vašimi opakovanými pobyty v AD? Jakým způsobem?

Ne, to ne, ne.

TO 12: K jaké rase či etniku se hlásíte?

Já jsem míšenka, jakože jsem z většiny bílá, ale částečně taky Romka.

TO 13: Myslíte si, že vaše rasa nebo etnikum ovlivňuje váš přístup k bydlení? Jakým způsobem?

Jako asi jak kdo, když někdo si tipne, že jsem napůl Romka, tak to má špatnej vliv. Proč? Protože většina lidí jsou rasisti. A někdy se teda nedivím.

TO 14: Souvisí nějak výše popsané s vašimi opakovanými pobyty v azylovém domě?

To asi ne.

TO 15: Ovlivnilo nebo ovlivňuje toto časové omezení nějak vaši situaci? Jakým způsobem?

Já jsem nikdy na azylu tak dlouho nebyla, takže ne.

TO 16: Když jste se pokoušela mezi pobyty v AD nalézt bydlení, jak pro vás bylo nabízené bydlení dostupné?

Haha, nedostupné. Celej život. Protože na něj prostě nemám peníze, neumím si představit, z čeho bych platila nájem. A kauci. Možná jednu kauci, jako jeden nájem předem, ale víc rozhodně ne. A i kdyby, prostě bych sama nezvládla platit nájem.

TO 17: Snažila jste se před (každým) nástupem do AD nalézt běžné bydlení, např. nájemní byt? Proč podle vás toto řešení nevyšlo?

Jako sledovala jsem inzeráty a sleduju pořád, vlastně, ale v posledních měsících jsem na žádněj inzerát ani nezavolala, protože bych ten nájem prostě nezvládla. Dřív jsem

chodila na prohlídky, ale buď bylo hodně zájemců, a nebo se mi majitel pak ani už neozval. Protože jsem sama s malým dítětem a nemám práci, zatím to ani nejde.

TO 18: Pracujete na hledání bydlení během vašeho současného pobytu v AD? Z jakého důvodu se podle vás zatím nedaří?

Jo, hodně aktivně. Peníze, prostě nemám tolik peněz. A taky si myslím, že teď toho bydlení moc není, jsou hodně v bytech teď Ukrajinci.

